

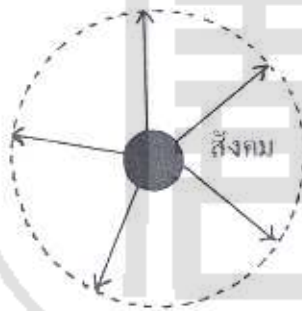
แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎี "ระบบการเมืองไทย"

ทฤษฎี "ระบบการเมืองไทย" เป็นทฤษฎีที่อธิบายถึงรูปแบบแห่งความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม ซึ่งมี 3 รูปแบบใหญ่ๆ คือ

1. รัฐล้อมสังคม
2. สังคมล้อมรัฐ
3. สังคมร่วมรัฐ

1. รัฐล้อมสังคม

ในภาพนี้ วงกลมแทนอำนาจรัฐ และกลไกอำนาจรัฐ ซึ่งมีลักษณะเด่น 4 ประการ ที่สังคมยังไม่มี หรือมีแต่ยังไม่เป็นระบบ คือ

1.1 ศูนย์อำนาจมีเหตุผลแห่งการดำรงอยู่ที่ชัดเจน และมีความปรารถนาที่จะสืบทอดเหตุผลแห่งการดำรงอยู่นั้น

1.2 มีศูนย์รวมอำนาจที่เข้มข้นและชัดเจน ทั้งอำนาจทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และทางการเมือง

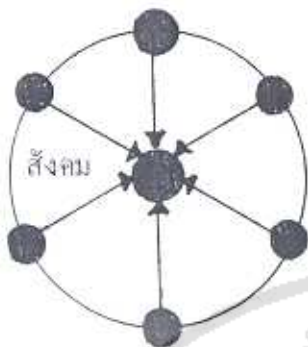
1.3 ศูนย์อำนาจนั้น มีอาณาบริเวณที่จะต้องปกป้องอย่างชัดเจน แม้ว่าอาณาบริเวณที่เป็นขอบวง แห่งอิทธิพลและอำนาจทางด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและการเมืองจะ ไม่นั่นนอน

1.4 ศูนย์อำนาจ มีกลไกทั้งทางด้านกำลังบังคับและด้านอุดมการณ์ที่ชัดเจน มีการจัดตั้งที่เป็นระบบ มีการแสวงหาทรัพยากรเข้ามาหล่อเลี้ยงกลไกนั้นอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

ตัวแบบต่างๆนี้ แสดงให้เห็นว่า ในขณะที่ส่วน ซึ่งเป็นศูนย์หรือแกนของอำนาจรัฐมีลักษณะ 4 ประการดังกล่าวนี้ ส่วนรอบนอกยังคงมีความต้องการเฉพาะแค่การมีชีวิตอยู่อย่างอยู่รอดปลอดภัย ไร้การจัดตั้ง หรือมีการจัดตั้ง แต่ไม่เป็นระบบ ไม่เข้มแข็ง มีทรัพยากรและความสามารถในการระดมหรือเพิ่มพูนทรัพยากรน้อย มีสมรรถนะในการป้องกันดูแลรักษาตนเองและทรัพยากรสินค้า และมีระบบความคิด ความเชื่อ ตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิตที่เรียบง่าย ไม่สลับซับซ้อน ที่สำคัญคือ มีลักษณะอยู่อย่างไม่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน อย่างเป็นระบบกับชุมชนในขอบวงอิทธิพลและอำนาจของศูนย์กลางมากเท่าใดนัก

ลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางอำนาจกลางกับชุมชนรอบนอกในสังคมนี้ สรุปรวบยอดได้ว่า เป็นรูปแบบของความสัมพันธ์แบบรัฐล้อมสังคม อำนาจที่ศูนย์กลางจึงมิใช่เป็นเพียง แกนทางการเมือง การปกครองเท่านั้น แต่เป็นแกนของสังคมด้วย การล่มสลายของศูนย์กลาง จึงเป็นการล่มสลายของสังคมด้วย ภายใต้สภาพการณ์เช่นนี้ อำนาจจากศูนย์กลาง จะเป็นผู้กำหนดบทบาทของคนทุกประเภทในสังคม เช่นการมีวรรณะ ระบบศักดินา เป็นต้น

2. สังคมล้อมรัฐ

ในภาพนี้ กลไกอำนาจรัฐแม้จะมีอยู่ แต่ก็มิใช่กลไกที่มี "อำนาจเหนือสังคม" หากอยู่ภายใต้อำนาจของศูนย์อำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม ที่สามารถดันให้รัฐบาลเปลี่ยนแปลงเหตุผลและโครงสร้างดั้งเดิม ให้เป็นเหตุผลและโครงสร้าง ที่เชื่ออำนาจต่อเป้าหมายและความต้องการของกลุ่มต่างๆในสังคมได้ กรณีนี้จึงเรียกว่า "สังคมล้อมรัฐ" ซึ่งหมายถึง การที่พลังนอกกลไกอำนาจรัฐ เป็นพลังที่นำการเปลี่ยนแปลงภายในสังคม

จนในที่สุด พลังที่ผลักดันการเปลี่ยนแปลงนั้น ส่วนหนึ่งได้เข้าไปยึดกุมอำนาจรัฐเสียเอง โดยมีพันธมิตรร่วม (alliance) จากกลุ่มทางสังคมต่างๆ ซึ่งได้แปรสภาพเป็นกลุ่มยุทธศาสตร์ที่มีเป้าหมาย นโยบาย หรือผลประโยชน์ที่ชัดเจน มีการจัดตั้งองค์กรที่เป็นระบบ มีทรัพยากรที่นำมาใช้เพื่อแสวงหาอิทธิพลและอำนาจในทางการเมือง และมีระบบการติดต่อสื่อสารที่ดี ระหว่างกันเอง และกับประชาชน

โดยสรุปแล้ว "สังคมล้อมรัฐ" จึงทำให้รัฐและกลไกของรัฐเป็นกลาง หรือเป็นเครื่องมือของสังคม มากกว่าที่รัฐและกลไกของรัฐ จะเป็นฝ่ายริเริ่มนำและกระทำการ ทั้งนี้มิได้หมายความว่ารัฐและกลไกของรัฐ จะไม่มีบทบาทเสียเลยทีเดียว หากเป็นบทบาทรองไม่ใช่บทบาทหลัก

3. สังคมร่วมรัฐ

ตัวแบบนี้ อธิบายสภาพการณ์ภายหลังที่สังคมพัฒนา ไปอีกระดับหนึ่งแล้ว คือหลังจากที่ได้มีกลุ่มยุทธศาสตร์เกิดขึ้นภายในสังคม และผ่านสภาพ "สังคมล้อมรัฐ" ไปแล้ว ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือการที่กลุ่มยุทธศาสตร์ที่มีอำนาจมากนั้น ได้ก่อให้เกิดปัญหาต่อระบบประชาธิปไตย ซึ่งมีรากฐานอยู่ที่การมีส่วนร่วมและความสามารถในการเข้าถึง (accessibility) อำนาจในการตัดสินใจ เช่นนโยบาย นานวันเข้า ระบบประชาธิปไตย กลับปล่อยให้ประชาชนส่วนหนึ่งที่ขาดอิทธิพลและห่างไกลไปจากวงอำนาจ และมิได้มีส่วนร่วมในทางสังคมและ เศรษฐกิจอย่างแท้จริง แม้ว่าจะมีส่วนร่วมทางการเมือง ในรูปแบบของการมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง และมีสิทธิเสรีภาพทางการเมืองอย่างเต็มที่ก็ตาม แต่ขาดการมีส่วนร่วมทาง เศรษฐกิจและสังคม

ปัญหาดังกล่าวนำไปสู่การเรียกร้องจากกลุ่มยุทธศาสตร์และประชาชน ผู้ด้อยพลังอำนาจและอิทธิพล ให้รัฐได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการแก้ปัญหา ความไม่เป็นธรรมทางสังคม เศรษฐกิจ ตลอดจนปัญหาความเสื่อมโทรมทาง ทรัพยากร และสภาพแวดล้อมรวมทั้งคุณภาพชีวิตมากขึ้น รัฐจึงเข้ามาแทรกแซง สังคมมากขึ้น เมื่อรัฐมีบทบาทในการแทรกแซงสังคม สังคมจึงอยู่ในฐานะที่มีความกล้าแข็งทัดเทียมกับอำนาจรัฐ จึงเรียกกรณีนี้ว่า "สังคมร่วมรัฐ" คือมีการโต้ตอบกลับจากสังคม ทั้งจากกลุ่มยุทธศาสตร์ที่มีอำนาจ ที่ยังด้อยอำนาจ และจากประชาชน (ชัยอนันต์ สมุทวาณิช, 2530:8-13)

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้นำตัวแบบทั้ง 3 ด้านนี้ มาวิเคราะห์เป็นตัวแบบของ การเมืองที่สมบูรณ์ โดยมี รูปแบบดังนี้

การพัฒนา ในที่นี้หมายถึงการพัฒนาทางการเมือง ซึ่งการพัฒนาทางการเมืองที่สมบูรณ์ จะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองในทุกระดับ โดยเป็นการเข้าร่วมแบบสมัครใจภายใต้จิตสำนึกทางการเมือง และไม่จำกัดว่า จะต้องเข้าร่วมในรูปแบบของการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งเท่านั้น (ในงานวิจัยนี้ จำแนกรูปแบบของการมีส่วนร่วมทางการเมือง โดยพิจารณาจาก ลักษณะพื้นฐานของประชาชนในหน่วยศึกษา ออกเป็น 11รูปแบบหรือ 11กิจกรรม) ซึ่งเมื่อใดที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างสมบูรณ์แล้ว ย่อมแสดงถึงการที่ประชาชน ได้รับความมั่นคงในการดำเนินชีวิต มีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยความมั่นคงที่เกิดขึ้นย่อมเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการพัฒนาในระดับต่อไปในอนาคต

ลักษณะการเมือง การปกครองในประเทศไทย

ในการปกครองประเทศนั้น จำเป็นต้องมียุทธศาสตร์ที่ทำหน้าที่ในการรักษาภาวะเรียบร้อย และปราบปรามการละเมิดระเบียบที่เกิดขึ้น โดยวิธีการจัดให้องค์กรดังกล่าว มีอำนาจและมีความชอบธรรมในการที่จะใช้กำลังบังคับหรือยับยั้งการกระทำที่เป็นผลร้ายต่อสังคม องค์กรเช่นว่านี้ในรูปแบบที่เป็นปีกแผ่นมั่นคงก็คือรัฐบาล (J. A. Gorry, 1954, pp. 3-6) ทั้งนี้เพราะว่ารัฐบาลซึ่งเป็นองค์การทางการเมืองการปกครองของประเทศ มีภาระหน้าที่ในการบริหารประเทศ เพื่อให้ประชาชนได้รับความสุข ความสะดวกสบายในการดำรงชีวิต รวมทั้งก่อให้เกิดความมั่นคงในชาติทั้งในการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม การจัดระเบียบการเมืองการปกครองหรือระบบการบริหารประเทศ อาจแตกต่างกันไปตามความเหมาะสมของรัฐนั้น ๆ (หลวงนรกิจบริหาร, 2517:46) ซึ่งต้องพิจารณาจากส่วนประกอบดังนี้ คือ

1. ประชาชนของรัฐมีความรู้เฉลียวฉลาดเพียงใด มีการศึกษาอย่างไร มีความประพฤติและมีความต้องการให้มีการปกครองหรือการบริหารในลักษณะหรือรูปแบบใด
2. ประวัติศาสตร์ของชาติที่เคยมีมาและเหตุการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน
3. ภูมิประเทศ ซึ่งรวมทั้งดินฟ้าอากาศ
4. ขนบธรรมเนียม ประเพณี และศาสนา
5. เจตนาของผู้มีอำนาจในการจัดระเบียบบริหาร จะดำเนินการปกครองไปในรูปลักษณะใดโดยสุจริตหรือมีอะไรแอบแฝงอยู่

ซึ่งไม่ว่ารัฐบาลจะจัดให้มีการเมือง การปกครองหรือการบริหารในลักษณะใดก็ตาม จะต้องกระทำ เพื่อมุ่งให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ ในหลักสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ต้องป้องกันและรักษาให้ประเทศของตน ดำรงไว้ซึ่งอิสรภาพหรือความเป็นเอกราช
2. ให้ประชาชนพลเมืองของตนได้รับความสันติสุข

3. ทั่วประเทศชาติเจริญรุ่งเรือง

ประเทศที่มีการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยนั้น จะมีหลักการสำคัญที่คล้ายคลึงกัน คือ

1. หลักการรวมอำนาจการปกครองหรือการบริหาร (Centralization)

ซึ่งเป็นหลักการที่วางระเบียบบริหารราชการ โดยมอบอำนาจปกครองไว้แก่ราชการบริหารส่วนกลาง คือมีการรวบรวมอำนาจทั้งหมดไว้ในส่วนกลาง และการใช้อำนาจปกครอง กระทำโดยพนักงานซึ่งเป็นผู้แทนราชการบริหารส่วนกลาง ทั้งนี้ เพื่อเป็นการประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินการปกครองและรักษาไว้ซึ่งเอกภาพในการปกครองของรัฐ (ประยูร กาญจนกุล, 2498:182)

การรวมอำนาจการปกครองมีลักษณะสำคัญดังนี้ คือ

1.1 รวมกำลัง ทั้งทางทหารและตำรวจ ไว้ขึ้นที่ส่วนกลาง ประเทศที่ถือหลักการรวมอำนาจจะรวมกำลังกองทัพต่าง ๆ ทั้งทางทหารและตำรวจไว้กับส่วนกลางทั้งหมด อำนาจในการสั่งการและการบังคับบัญชา จะขึ้นอยู่กับกระทรวงกลาโหม และกระทรวงมหาดไทย ทั้งนี้ เพื่อให้การดำเนินการบังคับบัญชา เป็นไปโดยลึทธิซาดและทันห่วงที่ ในกรณีที่จะต้องใช้กำลังบังคับ เช่น ในการป้องกันประเทศ หรือการรักษาความสงบเรียบร้อยของประชาชน เพื่อให้รัฐบาลกลางมีเสถียรภาพมั่นคง อีกทั้งเป็นการให้อำนาจแก่ราชการบริหารส่วนกลางในการรักษาความสงบให้ได้ผลดี

1.2 รวมอำนาจวินิจฉัยสั่งการไว้ที่ส่วนกลาง โดยมอบอำนาจวินิจฉัยสั่งการในการดำเนินการ ให้แก่เจ้าหน้าที่ชั้นสูงของส่วนกลาง ได้แก่ รัฐมนตรีเจ้าสังกัดของกระทรวงต่างๆ เจ้าหน้าที่ของส่วนกลางที่ประจำอยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ อาจจะ ได้รับมอบอำนาจในการวินิจฉัยสั่งการในบางเรื่องได้ แต่อำนาจวินิจฉัยชี้ขาด ก็ยังเป็นของส่วนกลาง อำนาจวินิจฉัยสั่งการที่สำคัญ ได้แก่ อำนาจในด้านการบริหารงานคลัง การบริหารงานบุคคล และด้านการควบคุมการบริหาร

1.3 มีลำดับชั้นการบังคับบัญชา ส่วนกลางเป็นผู้มีอำนาจบรรจุ แต่งตั้ง และถอดถอนข้าราชการภายใต้บัญญัติแห่งกฎหมาย พนักงานเจ้าหน้าที่ ที่ปฏิบัติงานตามส่วนต่าง ๆ ของประเทศ และพนักงานเจ้าหน้าที่เหล่านี้จะมีฐานะ เป็นตัวแทนของรัฐบาลโดยตรง

ในการปกครองบังคับบัญชาจะเป็นไปตามลำดับชั้นโดยเจ้าหน้าที่ชั้นสูง มีอำนาจบังคับบัญชาเจ้าหน้าที่ชั้นรองลงมาตามลำดับ และผู้มีอำนาจบังคับบัญชา ต้องรับผิดชอบ ในราชการที่ผู้ใต้บังคับบัญชา ปฏิบัติไปตามคำสั่งของตน โดยมี ระเบียบวินัยเป็นเครื่องบังคับส่วนผู้ใต้บังคับบัญชาก็จะต้อง เชื่อฟังและปฏิบัติตาม คำสั่ง ของผู้บังคับบัญชาภายใต้กฎและระเบียบที่กำหนดไว้ จึงทำให้ส่วนกลางมี เอกภาพ ในการบังคับบัญชา

2. หลักการกระจายอำนาจการปกครอง (Decentralization)

คือ การที่รัฐไม่ได้บริหารงานของชาติอยู่ในส่วนกลางเพียงอย่างเดียว แต่มี หน่วยการบริหาร หรือ หน่วยการปกครองท้องถิ่นในชุมชนต่าง ๆ ด้วย นอกจากนี้ การกิจอันมากมายของรัฐบาลไม่ว่าจะ เป็นด้านการป้องกัน ประเทศ การรักษาความสงบเรียบร้อยภายใน การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการจัดสวัสดิการ และการสังคมสงเคราะห์แก่ประชาชน ฯลฯ ได้ก่อให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องจัดให้มีการกระจายอำนาจจากศูนย์การปกครองไปยัง ส่วนต่าง ๆ ของประเทศ ไม่ว่าจะประเทศนั้นจะเป็นเอกรัฐหรือสหพันธรัฐ จะ ต้องมีการกระจายอำนาจในรูปใดรูปหนึ่งเสมอ (สุรชัย สุพโพภก, 2514:133)

การกระจายอำนาจทางการปกครอง (Decentralization)

จัดแบ่งได้เป็น 2 กรณี คือ (Brain C. Smith 1967 : 22-23)

1. การแบ่งอำนาจการปกครอง (Deconcentration)

หมายถึง การมอบอำนาจหน้าที่ของรัฐบาลไปให้ข้าราชการส่วนภูมิภาค ได้มี อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบตามแต่รัฐบาลจะมอบให้ ภายในเขตพื้นที่ที่ได้ กำหนดขึ้น โดยให้มีอำนาจในการใช้ดุลยพินิจ ดัดสันใจแก้ไขปัญหา ตลอดจน การริเริ่มได้ ภายใต้กรอบแห่งนโยบายของรัฐบาลที่วางไว้

การแบ่งอำนาจทางการปกครองจะมีลักษณะที่สำคัญ ๆ ดังนี้

(ประธาน คงฤทธิศึกษากร, 2526:3-4)

1.1 เป็นการบริหารโดยใช้เจ้าหน้าที่ที่ได้รับการแต่งตั้งไปจาก
ส่วนกลาง

1.2 เป็นการบริหารโดยใช้งบประมาณซึ่งส่วนกลางเป็นผู้อนุมัติ
และควบคุมให้เป็นไปตามวิธีการงบประมาณแผ่นดิน การตั้งงบประมาณ การ
ริเริ่มวางโครงการต่าง ๆ อาจทำได้โดยเจ้าหน้าที่ประจำในส่วนภูมิภาค

1.3 เป็นการบริหารภายใต้นโยบายและวัตถุประสงค์ของรัฐบาล
กลาง หรือรัฐบาลแห่งชาติ หมายความว่า เป็นการบริหารตามนโยบาย หรือ
คำสั่งของรัฐบาลกลาง โดยกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ และการริเริ่มใน
นโยบายบางอย่าง ที่ไม่ขัดกับนโยบายหลัก ก็อาจจะทำได้ นับเป็นการได้รับ
อำนาจในการใช้ดุลยพินิจ (discretionary power) จากรัฐบาลกลางเท่านั้น

1.4 เป็นการบริหารงาน โดยเจ้าหน้าที่ที่ได้รับการแต่งตั้งไปจาก
ส่วนกลาง ได้รับมอบหมายอำนาจจากส่วนกลาง ที่จะทำการวินิจฉัยสั่งการใดๆ
ตามอำนาจหน้าที่ ความรับผิดชอบที่มีอยู่ เพื่อให้การปกครองดำเนินไปได้โดย
สะดวก และ มีการต่อเนื่องในนโยบายบริหารประเทศของรัฐบาล

2. การมอบอำนาจการปกครอง (Devolution) หมายถึงการมอบ
อำนาจให้ประชาชนในท้องถิ่น มีอำนาจปกครองตนเองอย่างแท้จริง เป็นการ
มอบอำนาจให้ประชาชนทั้งในทางการเมืองและการบริหาร เป็นเรื่องที่ท้องถิ่น
มีอำนาจที่จะกำหนดนโยบาย และควบคุมการปฏิบัติให้เป็นไปตามนโยบายของ
ท้องถิ่นของตนเองได้ (Brain C. Smith , 1967:pp.23-40)

หลักการสำคัญของการมอบอำนาจ (Devolution) ซึ่งเป็นกรรม
วิธีอันหนึ่งของการกระจายอำนาจทางการปกครอง (Decentralization) นั้น
จะต้องประกอบด้วยหลักการสำคัญดังนี้คือ (ประธาน คงฤทธิศึกษากร, 2526:6)

2.1 ต้องให้องค์กรที่ได้รับการกระจายอำนาจนั้นมีการเลือกตั้ง (election) เพื่อให้คนในท้องถิ่นได้เข้าไปมีส่วนร่วมเป็นฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหารของท้องถิ่น

2.2 ต้องให้มีองค์กรในการบริหารหรือการปกครองท้องถิ่นเกิดขึ้น โดยมีสภาพเป็นนิติบุคคล เพื่อดำเนินงานที่ถูกต้องตามกฎหมาย

2.3 หน่วยการปกครองท้องถิ่นนั้น ๆ ควรมีอิสระหรือสิทธิในการปกครองตนเอง (autonomy) ได้เช่น การกำหนดนโยบาย การดำเนินงาน ต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อท้องถิ่นและความต้องการของท้องถิ่นนั้น ๆ โดยไม่ขัดต่อนโยบายของรัฐ

2.4 หน่วยการปกครองท้องถิ่นนั้น ควรจะต้องมีอำนาจในการดำเนินงาน ตามข้อบัญญัติเพื่อกำหนดดำเนินงาน และควบคุมให้มีการปฏิบัติให้เป็นไปตามข้อบัญญัตินั้น ๆ ได้พอสมควร

2.5 หน่วยการปกครองท้องถิ่นนั้น ๆ ควรมีอำนาจในการจัดเก็บรายได้ โดยชอบด้วยกฎหมายหรือให้ท้องถิ่นมีรายได้ เพื่อจะได้ดำเนินการในหน้าที่ของตนด้วยดีมีประสิทธิภาพ

2.6 จะต้องมีอำนาจในการจัดหาตัวบุคคล เข้ามาดำเนินการในการปกครองท้องถิ่น เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของหน่วยการปกครองท้องถิ่น

2.7 องค์กรนั้น ๆ จะต้องมีความรับผิดชอบ ในอาณาเขต (territory) ที่กำหนดขึ้นโดยรัฐบาลกลาง

จากรูปแบบการปกครองทั้ง 2 แบบ คือแบบรวมอำนาจการปกครอง (Centralization) และแบบการกระจายอำนาจการปกครอง (Decentralization) ที่กล่าวมานั้นจะเห็นได้ว่า การเมือง การปกครอง ตามหลักการกระจายอำนาจ นั้น เป็นรูปแบบที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีสิทธิมีเสียงในการปกครองได้อย่างทั่วถึง ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นมาก ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า การกระจายอำนาจทางการปกครอง มีความสำคัญต่อการเมือง การปกครอง ในระบอบประชาธิปไตยเป็นอย่างยิ่ง

สำหรับประเทศไทยนั้น มีรูปแบบการปกครองแบบกระจายอำนาจ (Decentralization) มีการจัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินโดยแบ่งเป็น 3 ส่วน ดังนี้

1. ระเบียบบริหารราชการส่วนกลาง ทำหน้าที่เป็นศูนย์รวมและแหล่งอำนวยความสะดวกในการบริหารของประเทศ

2. ระเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาค ทำหน้าที่เป็นเสมือนหน่วยงานหรือองค์การ ที่คอยรับสนองงานของงานราชการส่วนกลาง ไปปฏิบัติจัดทำในขณะเดียวกัน ก็ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของราษฎรส่วนกลางในท้องที่ของจังหวัดต่างๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย ซึ่งเป็นรูปแบบของการแบ่งอำนาจการปกครอง (Deconcentration) ดังกล่าวมาข้างต้น

3. ระเบียบบริหารราชการส่วนท้องถิ่นเป็นรูปแบบการปกครอง ซึ่งประชาชนเจ้าของอำนาจอธิปไตยเป็นผู้มีสิทธิ์มีเสียง ในการปกครองตนเองอย่างแท้จริง จัดให้มีขึ้น เพื่อให้สอดคล้องสัมพันธ์กับการปกครองในระดับอื่น ๆ ของประเทศ โดยมีวัตถุประสงค์ให้ราษฎรได้เรียนรู้และเข้าใจถึงการปกครองตนเองตามแนวประชาธิปไตย เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระของรัฐบาลกลาง ให้ราษฎรในท้องถิ่นดำเนินการปกครองตนเอง โดยรัฐบาลกลางเป็นเพียงแต่คอยควบคุมอยู่อย่างกว้าง ๆ จัดอยู่ในรูปแบบของการมอบอำนาจการปกครอง (Devolution) ดังที่กล่าวมาข้างต้นนั่นเอง

แนวคิดเกี่ยวกับ "การมีส่วนร่วมทางการเมือง"

ความหมายของ "การมีส่วนร่วมทางการเมือง"

Myron Weiner (1971, pp.161-164) ได้สรุปนิยามที่มักจะใช้กันมาอ้างอิงกันโดยทั่วไป โดยแบ่งออกเป็น 10 ความหมาย ด้วยกันคือ

1. การให้การสนับสนุน และการร้องเรียนต่อผู้นำรัฐบาล เพื่อให้สนองตอบต่อความต้องการต่าง ๆ
2. ความพยายามที่จะสร้างผลกระทบต่อการทำงานของรัฐบาลที่ได้ผล และเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ
3. กิจกรรมทางการเมือง ที่ถูกต้องตามกฎหมาย เช่น การออกเสียง การยื่นข้อเรียกร้อง การประท้วง การลอบบี้ เป็นต้น
4. การใช้สิทธิเลือกตั้งตัวแทนเข้าไปใช้อำนาจแทนตนเอง (representation)
5. ความรู้สึกแปลกแยก (alienation) หรือตีตนออกจากระบวนการเมือง อันเนื่องมาจากการถูกกีดกันไม่ให้เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง
6. กิจกรรมของพวกที่ตื่นตัวในทางการเมือง ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ไม่จำเป็นเสมอไปว่าจะต้องอยู่ในรูปของการใช้สิทธิเลือกตั้งเท่านั้น แต่รวมไปถึงการพูดคุยถกเถียงปัญหาในทางการเมืองด้วย
7. กิจกรรมทางการเมืองทุกชนิดทั้งแบบที่ใช้ความรุนแรงและแบบที่ไม่ใช้ความรุนแรง
8. กิจกรรมทางการเมืองและกิจกรรม ที่ต้องการเข้าไปมีอิทธิพลต่อการทำงานของข้าราชการด้วย
9. กิจกรรมต่าง ๆ ที่กระทบต่อการเมืองระดับชาติรวมถึงกิจกรรมที่กระทบต่อองค์กรส่วนท้องถิ่นด้วย
10. กิจกรรมทุกชนิดที่เป็นการเมือง

Weiner ได้สรุปนิยามของการมีส่วนร่วมทางการเมืองโดยได้แจกแจงเป็นองค์ประกอบย่อย ๆ 3 ประการด้วยกันคือ

1. จะต้องมีกิจกรรม เช่น มีการพูดคุยและร่วมดำเนินการใด ๆ แต่ทั้งนี้ไม่รวมทัศนคติหรือความรู้สึก
2. จะต้องมีกิจกรรมในลักษณะที่เป็นอาสาสมัคร
3. จะต้องมียุทธศาสตร์หรือทางเลือกมากกว่า 1 เสมอ

Bromage (1950, p.252) ได้จำแนกลักษณะการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนไว้ 3 ข้อด้วยกันคือ

1. การลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง (Voting)
2. การใช้วิธีบังคับ หรือชักจูงอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Method of Pressure and Persuasion)
3. การดำเนินการอย่างเป็นทางการ (Formal Actions)

Lester W. Milbrath (1965, Chap.3) ได้ให้คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมทางการเมืองไว้ว่า เป็นกิจกรรมของบุคคลแต่ละบุคคล ซึ่งต้องการมีอิทธิพลเหนือรัฐบาลและการเมืองรวมทั้งกิจกรรมที่สนับสนุนและกระทำอย่างเป็นทางการด้วย

Samuel P. Huntington และ Joan Nelson (1976, pp.4-7) ได้ให้นิยามของการมีส่วนร่วมทางการเมืองไว้ว่า หมายถึงกิจกรรมที่ประชาชนโดยส่วนบุคคล มุ่งที่จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจนโยบายของรัฐบาล ทั้งนี้การเข้ามีส่วนร่วมหมายถึง กิจกรรมต่างๆ แต่ไม่รวมถึงทัศนคติหรือความรู้สึก กิจกรรมของประชาชนโดยส่วนบุคคล หมายถึง กิจกรรมทางการเมืองของบุคคลแต่ละคนในฐานะที่เป็นราษฎรเท่านั้น ไม่รวมถึงกิจกรรมของข้าราชการ เจ้าหน้าที่พรรค ผู้สมัครเข้ารับเลือกตั้ง นักลอบปปีอาชีพ หรือ นักการเมืองอาชีพ

โดยปกติแล้วกิจกรรมทางการเมืองของผู้ที่เข้าไปมีส่วนร่วม จะอยู่ในลักษณะที่ไม่ต่อเนื่อง ไม่เต็มเวลา และไม่ถือเป็นอาชีพหลัก นอกจากนี้กิจกรรมของประชาชนนี้ จะต้องเป็นกิจกรรมที่มุ่งที่จะมีอิทธิพล ต่อการตัดสินใจนโยบายของรัฐบาลเท่านั้น ดังนั้น การประท้วงเพื่อเรียกร้องให้ฝ่ายบริหารของบริษัทเอกชนขึ้นเงินเดือนให้ จึงไม่ถือว่าเป็นการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง และกิจกรรมนี้ ยังรวมถึง กิจกรรมทุกรูปแบบ ที่มุ่งที่จะมีอิทธิพล ต่อการตัดสินใจนโยบายของรัฐบาล ไม่ว่าจะกิจกรรมนั้นจะก่อให้เกิดผลหรือไม่ก็ตาม

Parry (1972, p.3.) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมทางการเมืองว่าหมายถึง การมีส่วนร่วมกับผู้อื่นในกิจกรรมทางการเมือง ซึ่งกิจกรรมทางการเมืองมีอยู่มากมาย อาจจะเรียงลำดับได้จากการออกเสียงเลือกตั้งไปจนถึง การเป็นผู้กำหนดนโยบาย และการดำเนินนโยบาย

Nie และ Verba (1975, pp.3-6) ให้ความจำกัดความว่าการมีส่วนร่วมทางการเมือง หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ที่ถูกต้องตามกฎหมายของประชาชน ซึ่งมีวัตถุประสงค์โดยตรงมากหรือน้อยต่อการมีอิทธิพลต่อการเลือกของเจ้าหน้าที่รัฐบาลหรือการกระทำที่ดำเนินการ

นอกจากนั้น Nie และ Verba ได้เน้นว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองต้องเป็นดังนี้คือ

1. เรื่องกิจกรรมของพลเมืองเฉพาะบุคคลรวมทั้งผู้ซึ่งไม่ค่อยกระตือรือร้นต่อกฎเกณฑ์ แต่ร่วมทางด้านการเมืองโดยอาชีพ รวมทั้งเจ้าหน้าที่รัฐบาล เจ้าหน้าที่พรรคการเมือง และพวกราษฎรเสียงอาชีพ
2. กิจกรรมซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่อิทธิพลต่อรัฐบาล ทั้งการเลือกของเจ้าหน้าที่รัฐบาล หรือการเลือกที่จะกระทำโดยเจ้าหน้าที่รัฐบาล
3. การเข้ามีส่วนร่วมต่อการปกครอง โดยกระทำกิจกรรม

Barber (1972, p.3.) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมทางการเมืองออกเป็น 2 ลักษณะคือ

1. การมีส่วนร่วมโดยตรง เป็นลักษณะที่ประชาชน เป็นผู้ดำเนินการปกครองตนเองโดยตรง เช่น บริหารงาน กำหนดนโยบาย และตัดสินใจ ในการดำเนินงานด้วยตนเอง

2. การมีส่วนร่วมโดยทางอ้อม เป็นลักษณะที่ประชาชนเข้ามีส่วนร่วม แต่มิได้เป็นผู้ดำเนินการปกครองตนเองโดยตรง โดยการเลือกตั้งตัวแทนของ ประชาชนเข้าไปทำหน้าที่ เปิดโอกาสให้ประชาชนเลือกตั้งโดยเสรี แต่กำหนด กลไก เพื่อประชาชนสามารถเข้ามาควบคุม ติดตามความเคลื่อนไหวของฝ่าย ปกครอง เพื่อให้การปกครองเป็นไปตามความต้องการของประชาชน

นอกจากนักทฤษฎีชาวตะวันตก ที่ได้กล่าวถึง การมีส่วนร่วมทางการเมือง ดังกล่าว สิทธิพันธ์ พุทธหน นักรัฐศาสตร์ไทย ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ว่ามีสาเหตุหลายประการดังนี้คือ (สิทธิพันธ์ พุทธหน, 2536:162)

1. กระบวนการสร้างความทันสมัยหรือเป็นสมัยใหม่(modernization) เป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงระหว่างสังคมดั้งเดิมกับสังคมสมัยใหม่ กระบวนการ นี้จะเป็นผลให้สังคมดั้งเดิมแปรเปลี่ยนไปเป็นชุมชนเมือง (Urbanization) เป็นสังคมอุตสาหกรรม (Industrialization) ระดับการศึกษาสูงขึ้น ความหวัง ความทะเยอทะยานของคนเพิ่มสูงขึ้น อันเป็นผลจากการระดมทาง การเมืองแล้ว ความคับข้องใจก็จะเกิดขึ้น และถ้าความคับข้องใจเหล่านี้ ไม่สามารถถูกขจัดไปได้แล้ว ประชาชนจะเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง และสร้างข้อเรียกร้อง (Demands) เข้าสู่ระบบการเมืองมากขึ้น

2. การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างชนชั้นทางสังคม การเปลี่ยนแปลง นี้เป็นผลโดยตรงจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และจะมีส่วนเชื่อมโยงให้ ประชาชน เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองเพิ่มขึ้นอีกด้วย

3. ด้หธิพลของปัญญาชนและการคมนาคมสื่อสารแบบใหม่

4. ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้นำทางการเมือง ก็ถือเป็นสาเหตุ
ประการสำคัญ อันจะนำไปสู่การเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมากยิ่งขึ้น
โดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนา ความขัดแย้งนี้ มักจะเป็ความขัดแย้ง
ระหว่างผู้นำที่อยู่ในอำนาจ ซึ่งไม่ต้องการที่จะให้ผู้นำใหม่ที่มีหัวคิดก้าวหน้า
เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง เป็เหตุให้กลุ่มผู้นำใหม่จำเป็นต้องหาทาง
ปลุกระดมให้เกลียดชังระบบการเมืองที่เป็นอยู่ สร้างความชอบธรรมให้กับ
ระบบการเมืองแบบใหม่ที้อ้างว่า สามารถให้ความยุติธรรมมากกว่าเดิม
การขัดแย้งนี้มักจะนำไปสู่การเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปของการใช้กำลัง
รุนแรงเช่น กรณีพฤษภาทมิฬ พ.ศ. 2535 เป็นต้น

5. รัฐบาลเข้าไปมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับเรื่องราวในทางสังคมเศรษฐกิจ
และวัฒนธรรมของสังคมมากยิ่งขึ้น ก็นับเป็สาเหตุสำคัญ อันจะนำไปสู่การ
เพิ่มขึ้นของการมีส่วนร่วมทางการเมือง

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2534:45) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมทางการเมือง
เมืองไว้ว่า เกณฑ์วัดที่นิยมใช้วัดการมีส่วนร่วมทางการเมือง ที่ใช้กันมากคือ
การไปออกเสียงหรือไม่ออกเสียงเลือกตั้ง และการนิยมพรรคการเมือง
พฤติกรรมทางการเมืองที่แสดงออก (การลงคะแนน-ไม่ลงคะแนน) นี้ได้ถูกนำไป
หาความสัมพันธ์กับปัจจัยหรือตัวแปรต่างๆ มากมายเช่น การที่คนอยู่ในเมือง
ใหญ่ ในชนบท กลุ่มคนที่มีอัตราการว่างงานสูง ชนกลุ่มน้อย ศาสนา เพศ อายุ
อาชีพ ระดับรายได้ ฯลฯ

จากความคิดเห็นของนักวิชาการมากมาย ที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
 ทางการเมืองของประชาชน ที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น พอจะสรุปได้ว่า การมีส่วน
 ร่วมทางการเมือง (Political Participation) นั้นคือ กิจกรรมของ
 ประชาชนทุกระดับของระบบการเมือง เป็นการเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ
 ตามความสมัครใจ และถูกต้องตามกฎหมายของสมาชิกในสังคม ที่มีจุดมุ่งหมาย
 โดยทางตรง หรือทางอ้อม ที่ต้องการมีอิทธิพล ต่อการกำหนดนโยบายการ
 ดำเนินงานของรัฐบาลไม่ว่าจะเป็นระดับท้องถิ่นหรือระดับชาติก็ตาม

การมีส่วนร่วมทางการเมืองในประเทศไทย

การศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมืองในประเทศไทยนั้น เสมือนการศึกษาส่วนหนึ่งของการพัฒนาระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยในประเทศไทย เพราะการเมืองและการปกครองมีความเกี่ยวข้องกัน จนไม่สามารถแยกกันได้ เพราะในปัจจุบันการปกครองของไทยนั้น ถูกกำหนดโดยกฎหมายรัฐธรรมนูญ (Constitution) ซึ่งถือว่าเป็นสถาบันทางการเมืองที่เป็นหลัก หรือเป็นสถาบันทางการเมืองแม่บท ที่กำหนดขอบเขตอำนาจหน้าที่และกระบวนการทางการเมืองของสถาบันการเมืองอื่นๆ ให้อยู่ภายในกรอบที่ถูกต้อง รัฐธรรมนูญจึงมีความสำคัญประดุจเป็นหัวใจในการปกครองประเทศ หากรัฐธรรมนูญถูกทำลาย ก็จะเป็นผลให้สถาบันทางการเมือง และกระบวนการทางการเมือง ถูกทำลายตามไปด้วย การเมืองและการปกครองจึงเป็นเสมือน สิ่งเดียวกัน ที่กล่าวควบคู่กันไปเสมอว่า การเมืองการปกครอง

การปกครองของประเทศไทยในสมัยก่อน เป็นการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ซึ่งเป็นการปกครองที่ให้อำนาจแก่ผู้ปกครองอย่างเต็มที่ ประชาชนเป็นเพียงข้าแผ่นดิน ไม่มีสิทธิ ที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการปกครอง พระมหากษัตริย์เท่านั้นที่ทรงอำนาจสูงสุด เปรียบเป็นสมมุติเทพ ประชาชนต้องยอมรับอำนาจหน้าที่ของฝ่ายผู้ปกครองประเทศแต่อย่างเดียว กล่าวคือ อำนาจการปกครองนั้น เป็นของผู้ปกครอง หรือ "หลวง" ท่านแต่ฝ่ายเดียว ราษฎรเป็นข้าของแผ่นดินที่ไม่มีส่วนร่วมในการปกครอง เป็นเพียงผู้ "รับ" การปกครองที่ผู้ปกครองจะบัญชามาเท่านั้น คนไทยในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช จึงไม่สนใจที่จะ เรียกร้องสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการปกครอง ถ้าทราบใดที่ผู้ปกครองผู้ซึ่งใช้อำนาจเด็ดขาดไม่ดำเนินการปกครองที่กตัญญูประชาชน (ม.ร.ว คึกฤทธิ์ ปราโมช, 2518:16)

จนเมื่อสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ราชอาณาจักรไทย ได้เริ่มเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง โดยการใช้อิทธิพลเลือกตั้งระดับท้องถิ่น อันเนื่องมาจาก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระประสงค์จะให้กำนันซึ่งเป็นผู้ปกครองตำบล และผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นผู้ปกครองหมู่บ้านเป็นตัวแทนระหว่างประชาชนกับราชการ โดยนำความต้องการของราษฎรมาเสนอต่อผู้ปกครองระดับสูงกว่าและนำข่าวสารที่ทางราชการต้องการเผยแพร่ ไปแจ้งให้ราษฎรทราบและช่วยดูแลทุกข์สุขของราษฎรในเขตของตนอย่างใกล้ชิดแทนราษฎรด้วย

ดังนั้นจึงได้มีการตั้งหมู่บ้านและตำบลตามกฎหมายลักษณะการปกครองท้องที่ พ.ศ. 2440 ซึ่งให้ประชาชนมีสิทธิเลือกผู้ใหญ่บ้านของตนเอง และให้ผู้ใหญ่บ้านเลือกกันเองขึ้นเป็นกำนันทำหน้าที่ปกครองตำบล (ธงชัย วงษ์เหิรยญทอง, 2520:23) กฎหมายฉบับนี้ใช้บังคับมาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งยังอยู่ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช จึงได้มีการแก้ไขใหม่แต่ก็ยังคงความคิดในการให้สิทธิราษฎรได้เลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านเอง

ฉะนั้นจึงเห็นได้ว่า "การมีส่วนร่วมทางการเมือง" ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชนั้น ตามนัยแห่งกฎหมายแล้ว ประชาชนทั่วไปไม่มีสิทธิในการที่จะมีส่วนร่วมเลย แต่ในทางปฏิบัติก็ได้เปิดให้มีส่วนร่วมบ้างในบางกรณีหรือเปิดให้แก่ประชาชนจำนวนหนึ่ง แต่ก็ยังเป็นจำนวนน้อยและมีได้เป็นการทั่วไป

การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน เริ่มชัดเจนขึ้นหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เป็นการหยิบยื่นให้โดยผู้นำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ไม่ได้เกิดขึ้นจากการเรียกร้องของมวลชน เพราะประชาชนส่วนใหญ่ในขณะนั้นยังขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องของการมีส่วนร่วมทางการเมือง ความตื่นตัวทางการเมืองยังมีไม่มากนัก หลังจากนั้น ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักรชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ในวันที่ 27 มิถุนายน และประกาศใช้รัฐธรรมนูญไทยฉบับ พ.ศ. 2475 ในวันที่ 10 ธันวาคม

นับแต่นั้นมาเมืองไทยก็ยึดเอารัฐธรรมนูญ เป็นเครื่องกำหนดแนวทางการปกครองเรื่อยมา (สุจิต บุษบงการ, 2534:17)

การเปลี่ยนแปลงเมื่อปี พ.ศ. 2475 ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการขยายการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนในระบบเมืองไทย เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีผลให้ข้าราชการทหาร และพลเรือนระดับกลาง มีบทบาทสำคัญทางการเมืองและยินยอมให้ประชาชนมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงการปกครองในครั้งนี้ไม่ได้ส่งผลให้เกิดระบอบประชาธิปไตยอย่างมั่นคงต่อเนื่อง ตรงกันข้ามทหารได้กลายเป็นสถาบันที่ครอบงำทางการเมืองของไทยมาตลอด โดยมีพรรคการเมือง สภาผู้แทนราษฎร และนักการเมืองฝ่ายพลเรือนส่วนหนึ่งเป็นฝ่ายตรงข้าม คอยต้านทานอิทธิพลของทหาร

ดังนั้นสภาพทางการเมืองของไทย หลังจากการเปลี่ยนแปลง เมื่อปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา เป็นเรื่องที่ถูกกำหนดโดยความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มทหารกับกลุ่มการเมืองฝ่ายพลเรือนเป็นสำคัญ โดยที่ทั้งสองฝ่ายต่างมีทรรศนะในเรื่องของการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนไม่เหมือนกัน กล่าวคือรัฐบาลที่จัดขึ้นโดยฝ่ายทหารซึ่งส่วนใหญ่มาจากการปฏิวัติ รัฐประหารนั้น มักไม่ยินยอมให้มีการมีส่วนร่วมทางการเมือง หรือมีก็อยู่ในขอบเขตจำกัดและเห็นว่าการปกครองควรเน้นเรื่องของประสิทธิภาพก่อน การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนเป็นเรื่องรอง

นอกจากนั้นรัฐบาลฝ่ายทหารยังเห็นว่า การเลือกตั้งและพรรคการเมือง ทำให้รัฐบาลหย่อนสมรรถภาพในการแก้ไขปัญหาของประเทศ

ดังนั้นการปกครองของทหารจึงไม่ได้คำนึงถึงการกระตุ้นให้ประชาชนมีความตื่นตัวทางการเมืองและขยายการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนให้กว้างขวางขึ้น อีกทั้งไม่เห็นความจำเป็นของ การสร้างความเชื่อมโยงกับมวลชน

อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. 2521 แล้ว ประเทศไทยได้มีการเลือกตั้งอีก 2 ครั้งคือในปี พ.ศ. 2522 และ พ.ศ. 2526 ท่ามกลางการต่อเนื่องของการเลือกตั้งเช่นนี้ ความขัดแย้งระหว่างผู้นำทหาร กับผู้นำพลเรือน ในเรื่องของการขยายการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนยังคงมีอยู่ แต่ได้ถูกประณีประนอมให้อยู่ในกรอบไม่ให้ออกกว้างออกไปจนเกิดความระส่ำระสายได้

จากแบบแผน ของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของไทยที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนไม่ได้เกิดขึ้นจากความต้องการของประชาชนเอง แต่การมีส่วนร่วมทางการเมืองนี้เกิดจากการต่อสู้ระหว่างผู้นำทหารกับพลเรือน โดยที่ฝ่ายพลเรือนมักต่อสู้ ให้มีการขยายการมีส่วนร่วมทางการเมือง เพื่อโค่นล้มฝ่ายทหารที่มีอำนาจอยู่ในระบบการเมือง เพราะระบบราชการที่ทหารและพลเรือนมีบทบาทครอบงำการเมืองอยู่เช่นนี้ เป็นการลำบากที่การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนจะขยายตัวได้

แม้ในปัจจุบัน บทบาทของทหารในทางการเมืองลดน้อยลงไปมากแล้วก็ตาม แต่ระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองก็ยังคงอยู่ในระดับที่ค่อนข้างต่ำ เนื่องจากประชาชนยังคงมีความนิ่งเฉยทางการเมือง ขาดความตื่นตัวในการไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้ง ประเด็นสำคัญจึงอยู่ที่ว่า ทำอย่างไรประชาชนจึงจะมีจิตสำนึกทางการเมือง รู้จักใช้สิทธิของตนเองด้วยความเข้าใจ มิใช่เป็นเพียงเพราะ สันติจางรางวัลหรือคำตอปปแทนจากพรรคการเมืองต่าง ๆ เท่านั้น

รูปแบบของ "การมีส่วนร่วมทางการเมือง"

การมีส่วนร่วมทางการเมืองนั้นมีรูปแบบต่าง ๆ กัน และอาจมีความสำคัญแตกต่างกันด้วย ซึ่งนักวิชาการหลายท่านได้ทำการศึกษาและเสนอรูปแบบของการมีส่วนร่วมทางการเมืองไว้ โดยจัดกิจกรรมต่าง ๆ ทางการเมืองให้เป็นประเภทหรือกลุ่มกิจกรรมที่มีความแตกต่างกันจนเห็นได้ชัด อันเป็นประโยชน์แก่การศึกษาค้นคว้าเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งรูปแบบของการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่นักวิชาการเหล่านั้นเสนอไว้ พอสรุปได้ดังนี้คือ

1. รูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองของ Nie และ Verba (1975 : 9-12) ซึ่งได้แบ่งรูปแบบของการมีส่วนร่วมทางการเมืองไว้ดังนี้คือ

1.1 การลงคะแนนเสียง เป็นกิจกรรมของประชาชนที่มีอิทธิพลเหนือผู้นำได้ เนื่องจากผู้นำนั้นจำเป็นต้องปรับปรุงนโยบายเพื่อจะได้คะแนนเสียง การลงคะแนนเสียง เป็นกิจกรรมที่ประชาชนมีโอกาสกระทำมากกว่ากิจกรรมอื่น ๆ และเป็นกิจกรรมที่มีลักษณะเห็นได้อย่างชัดเจน อีกทั้งยังมีประโยชน์ ในการเปรียบเทียบความแตกต่างของกิจกรรมทางการเมืองอื่นๆ ได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

1.2 กิจกรรมการรณรงค์หาเสียง เป็นกิจกรรมที่แสดงถึงความกระตือรือร้นที่จะหาคะแนนเสียงให้กับผู้สมัครที่ตนเห็นว่าดี เป็นกลุ่มที่แสดงการกระทำชัดเจนว่ามีความใกล้ชิดหรือติดต่อกับผู้สมัครคนใด ซึ่งกิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมทางการเมืองที่ยาก และต้องการความริเริ่มของพลเมืองมากกว่าการลงคะแนนเสียง

1.3 การติดต่อขั้นต้นของพลเมือง หมายถึงการที่ประชาชนบางคน มีการติดต่อเผชิญหน้ากับรัฐบาลหรือหน่วยงานของรัฐบาล โดยมีการเลือกหมาย กำหนดการติดต่อและมีการตัดสินใจว่าจะติดต่อเรื่องอะไร กิจกรรมด้านนี้ อาจเป็นการเขียนจดหมายถึงผู้นำทางการเมือง ติดต่อปัญหาสังคมทั่ว ๆ ไป รวมถึง การร้องเรียนเรื่องการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐบาลที่ไม่มีประสิทธิภาพ ฯลฯ

1.4 กิจกรรมที่ร่วมมือกัน เป็นกิจกรรมที่เป็นองค์กรหรือกลุ่มที่เกี่ยวกับปัญหาทางการเมืองและสังคมซึ่งจะต้องไม่ทำตามลำพัง แต่จะร่วมกับคนอื่น ๆ เพื่อที่จะมีอิทธิพลเหนือการดำเนินงานของรัฐบาลมากกว่า และกิจกรรมนี้อาจเกิดขึ้นเวลาใดก็ได้ หรือเกี่ยวกับปัญหาใดของกลุ่มใดก็ได้ นอกจากนี้อาจร่วมกิจกรรมภายในองค์การ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการได้เช่นเดียวกัน

2. รูปแบบการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองของ Susan Welch แบ่งกิจกรรมเป็น 4 ประเภท คล้าย ๆ กับ Nie และ Verba คือ (Susan Welch : 553-556)

2.1 การลงคะแนนเสียง

2.2 การเข้ามีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในการรณรงค์หาเสียง

2.3 การทำกิจกรรมที่ร่วมมือกัน ทั้งเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ เพื่อแสวงหาจุดมุ่งหมายทางการเมือง

2.4 การติดต่อเจ้าหน้าที่รัฐบาลเกี่ยวกับปัญหาสังคมบางประการ

3. รูปแบบการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองของ Milbrath และ Goel แบ่งเป็นกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้ คือ (Lester W. Milbrath and M.L. Goel, 1977 : 12-19)

3.1 การลงคะแนนเสียง ซึ่ง Milbrath เห็นว่าเป็นการเข้าร่วมทางการเมืองอย่างธรรมดา ซึ่งวัดได้จากผลการเลือกตั้งและมีความสัมพันธ์ต่อรูปแบบ การเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองอื่น ๆ น้อย

3.2 การเป็นเจ้าหน้าที่พรรคการเมืองและเจ้าหน้าที่รณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง หมายถึง การเข้าร่วมในพรรคการเมือง ทั้งในระหว่าง การเลือกตั้ง และในการเลือกตั้งการมีบทบาทในการรณรงค์หาเสียง การให้เงินสนับสนุนพรรคหรือผู้สมัคร การชักชวนให้ประชาชนไปใช้สิทธิในการเลือกตั้ง รวมถึงการชักชวนให้ผู้อื่น เข้าร่วมสนับสนุนพรรคการเมือง และการสมัครรับเลือกตั้งเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ นอกจากนี้ การเข้าร่วมกลุ่มเพื่อทำงานปรับปรุงการดำรงชีวิตในชุมชนก็ถือเป็นกิจกรรมในส่วนนี้ด้วยเช่นกัน

3.3 ผู้มีบทบาทในชุมชนหรือกิจกรรมของชุมชน คือการรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาสังคม การทำงานร่วมกับกลุ่มที่ทำงานเกี่ยวกับสังคม การเป็นสมาชิกซึ่งมีบทบาทในองค์การที่เกี่ยวข้องกับงานสาธารณะอื่น ๆ รวมทั้งการติดต่อเจ้าหน้าที่รัฐเพื่อแก้ปัญหาสังคม

3.4 การเป็นเจ้าหน้าที่ติดต่อประสานงาน ซึ่งการที่บุคคลติดต่อกับเจ้าหน้าที่รัฐบาลนั้น ส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่มีผลโดยตรงต่อเขาเท่านั้น เช่น ภาษีโรงเรือน การทำถนน เป็นต้น และกิจกรรมนี้มักจะไม่มีส่วนร่วมในการเมืองมากนัก ซึ่ง Verba และ Nie เรียกการมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบนี้ว่า "การเข้ามีส่วนร่วมอย่างแคบ" (Parochial Participation)

3.5 การเป็นผู้ประท้วง คือการร่วมเดินขบวนตามถนนหนทาง การก่อจลาจล การต่อต้านอย่างเข้มแข็ง ถ้ารัฐบาลจะกระทำสิ่งผิดศีลธรรม หรือการร่วมประชุมคัดค้านและ ไม่ยอมเชื่อฟังเสียงส่วนใหญ่

3.6 การเป็นผู้สื่อข่าวสาร การทำกิจกรรมนี้จะต้องมีการสื่อสารกับผู้อื่น ผู้จะทำกิจกรรมนี้ควรมีระดับการศึกษาสูง ทราบข่าวสารทางการเมือง และมีความสนใจทางการเมืองสูง ผู้ที่ไม่มีความสามารถในการพูดมักจะหลีกเลี่ยงไม่กระทำกิจกรรมนี้ เพราะต้องมีระดับความรับผิดชอบสูง

นักรัฐศาสตร์มักจะจัดรูปแบบการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองเป็น 3 ระดับ คือ สูง กลาง ต่ำ เป็นเกณฑ์ การมีส่วนร่วมทางการเมืองนั้น ในระดับรูปแบบใด มากน้อยเพียงใด หรือมีความจำเป็นเพียงใด ขึ้นอยู่กับ ความแตกต่างทางด้านระบบการเมืองที่สังคมนั้นใช้ กล่าวคือการมีส่วนร่วมทางการเมืองในบางรูปแบบ อาจสำคัญมากในระบบการเมืองหนึ่ง แต่อาจจะไม่ สำคัญอะไรเลยในอีกระบบการเมืองหนึ่ง ในขณะที่เดียวกันการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบหนึ่ง ไม่จำเป็นจะต้องเป็นเงื่อนไขของการเข้าร่วมอีกรูปแบบหนึ่งก็ได้ (สฤติย์ นิยมญาติ, 2524:31)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง

บุญเลิศ ธีระตระกูล (2528) ได้ศึกษารายชื่อเรื่อง "การมีส่วนร่วมทางการเมืองของกรรมกรไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีกรรมกรท่าเรือแห่งประเทศไทย" ว่ามีปัจจัยอะไรบ้าง ที่มีอิทธิพลต่อการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองของกรรมกรท่าเรือเหล่านี้ โดยศึกษาทั้งปัจจัยพื้นฐาน ที่เกี่ยวกับภูมิหลังสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และปัจจัยทางด้านจิตสำนึกภายในของบุคคล

ผลการศึกษามีดังนี้

1. โดยทั่วไปแล้ว กรรมกรท่าเรือเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับต่ำ และกิจกรรมทางการเมืองที่กรรมกรเหล่านี้ให้ความสนใจ และเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองมากที่สุดคือ การเลือกตั้ง รองลงมาได้แก่ การประท้วง การสื่อสารทางการเมือง การมีบทบาทชุมชน และการเกี่ยวข้องกับพรรคการเมือง ตามลำดับ
2. เมื่อพิจารณาปัจจัยทางด้านภูมิหลัง หรือสถานภาพทางเศรษฐกิจสังคมของกรรมกรท่าเรือ ที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองแล้วพบว่า
  - 2.1 กรรมกรชายและหญิง เข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับที่ไม่แตกต่างกัน
  - 2.2 กรรมกรที่มีอายุต่างกัน เข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับที่ไม่แตกต่างกัน
  - 2.3 กรรมกรที่มีระดับการศึกษาต่างกัน เข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับที่ไม่แตกต่างกัน
  - 2.4 กรรมกรที่รายได้ต่างกัน เข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับที่แตกต่างกัน
  - 2.5 กรรมกรที่เป็นสมาชิกสหภาพแรงงานการท่าเรือเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองมากกว่า กรรมกรที่ไม่ได้เป็นสมาชิกสหภาพแรงงานการท่าเรือ

3. เมื่อพิจารณาปัจจัยทางด้านจิตสำนึกของบุคคล พบว่า

3.1 ทัศนคติการท่าเรือ มีความรู้สึกมีประสิทธิภาพทางการเมือง (Political Efficacy) และความไว้วางใจทางการเมือง (Political Trust) อยู่ในระดับปานกลาง

3.2 ความรู้สึกมีประสิทธิภาพทางการเมืองและความไว้วางใจทางการเมืองของกรมการท่าเรือไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมทางการเมือง

การศึกษารัฐธรรมนูญ (2534) เรื่อง "การเข้าร่วมทางการเมืองของประชาชน: ศึกษาแบบแผนตามมาตรวัดแบบกัตต์แมน" โดยศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนภาคใต้ของประเทศไทย กรณีศึกษาเฉพาะจังหวัดพัทลุง ซึ่งเป็นจังหวัดเล็ก ๆ มีเขตเลือกตั้งเพียงเขตเดียวที่มีผู้คนสนใจ และกระตือรือร้นในการมีส่วนร่วมทางการเมืองไม่น้อย โดยการเก็บรวบรวมข้อมูล จากกลุ่มประชากรที่มีความแตกต่างกัน ในด้านสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อศึกษาถึงแบบแผนของการมีส่วนร่วมทางการเมืองว่ามีระดับแตกต่างกันอย่างไร ผลการศึกษา มีดังนี้

1. ลักษณะการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน เป็นแบบแผนตามมาตรวัดแบบกัตต์แมน

2. บุคคลซึ่งมีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมแตกต่างกันจะมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับที่แตกต่างกัน โดยบุคคลที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมสูง จะมีอัตราของการมีส่วนร่วมทางการเมืองสูงกว่า บุคคลที่อยู่ในสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมระดับกลางและระดับต่ำ

3. ความตระหนักในฐานะพลเมือง มีลักษณะแบบแผนตามมาตรวัดแบบกัตต์แมน โดยมีค่าสัมประสิทธิ์ในการกำหนดทำนาย (Coefficient of Reproducibility) = 0.96

4. การรับรู้ข่าวสารทางการเมือง มีลักษณะเป็นแบบแผนตามมาตรวัดแบบกัตต์แมน โดยมีค่าสัมประสิทธิ์ในการกำหนดทำนาย (Coefficient of Reproducibility) = 0.94

ประสิทธิ์ สันติกาญจน์ (2530) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "การเข้าร่วมทางการเมืองของประชาชน ในเขตกรุงเทพมหานคร" พบว่า

เพศและภูมิลำเนาเดิมมีความสัมพันธ์กับ การเข้าร่วมทางการเมือง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ .05 ส่วนอายุ สถานภาพการสมรส ระยะเวลาที่อาศัย อยู่ในกรุงเทพมหานคร จำนวนสมาชิกในครัวเรือน ต่างก็ไม่มีความสัมพันธ์กับการเข้าร่วมทางการเมือง

ส่วนผลการวิเคราะห์เชิงเหตุผลและผลสำหรับตัวแปรทั้งหมด 4 ตัวแปร คือ สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม การเข้าไปเกี่ยวข้องกับองค์การ ความรู้สึกในด้านความสามารถทางการเมือง และการเข้าร่วมทางการเมือง ผลปรากฏว่า ตัวแปรทั้ง 3 ตัว ต่างก็มีผลกระทบโดยตรงต่อการเข้าร่วมทางการเมือง กล่าวคือ ตัวแปรการเข้าไปเกี่ยวข้องกับองค์การ มีผลกระทบต่อการเข้าร่วมทางการเมืองมากที่สุด ส่วนตัวแปรความรู้สึกในด้านความสามารถทางการเมือง และตัวแปรสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ต่างก็มีผลกระทบโดยตรง ต่อการเข้าร่วมทางการเมือง รองลงมาเป็นลำดับ

เมื่อพิจารณาถึงผลกระทบโดยทางอ้อมต่อการเข้าร่วมทางการเมือง พบว่า ตัวแปรสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม มีผลกระทบโดยทางอ้อมมากกว่า ตัวแปรการเข้าไปเกี่ยวข้องกับองค์การ ส่วนตัวแปรความรู้สึกในด้านความสามารถทางการเมือง ไม่ได้มีผลกระทบโดยทางอ้อมต่อการเข้าร่วมทางการเมือง

กรอบแนวคิดในการศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมือง

จากแนวคิดทฤษฎีของนักรัฐศาสตร์ ซึ่งได้กำหนดรูปแบบของการมีส่วนร่วมทางการเมืองไว้อย่างหลากหลาย ตามแต่ลักษณะทางการเมืองของแต่ละประเทศ ดังที่กล่าวมาทั้งหมด ผู้วิจัยได้นำมาใช้เป็นแนวทาง ในการกำหนดรูปแบบในการมีส่วนร่วมทางการเมือง ของประชาชนในหน่วยศึกษาโดยพิจารณาประกอบกับลักษณะพื้นฐานด้านต่างๆของประชาชนในหน่วยศึกษาเหล่านั้น

ผู้วิจัยกำหนดกรอบความคิดในการศึกษา โดยแจกแจงรูปแบบ หรือกิจกรรม การมีส่วนร่วมทางการเมือง ของประชาชนในหน่วยศึกษา เป็น 11 กิจกรรมดังนี้ คือ

1. การเป็นผู้อภิปรายปัญหาทางการเมือง
2. การเขียนบทความหรือจดหมายแสดงความคิดเห็นทางการเมือง ไปลงสิ่งพิมพ์ประเภทต่าง ๆ
3. การโทรศัพท์แสดงความคิดเห็นทางการเมือง ในรายการวิทยุ หรือโทรทัศน์
4. การส่งข่าวสนับสนุนหรือประท้วงผู้นำทางการเมือง
5. การร่วมเดินขบวนประท้วง กฎหมายที่ไม่เป็นธรรม หรือริเริ่มกฎหมายใหม่
6. การเป็นกำลังสำคัญ ในการจัดตั้งกลุ่มประสานงานกับเจ้าหน้าที่ในชุมชน
7. การเป็นกำลังสำคัญในการตรวจสอบการทำงานของข้าราชการที่ประพฤติมิชอบ
8. การพึงอภิปรายหาเสียงของนักการเมือง
9. การชักชวนให้ผู้อื่นลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง
10. การลงคะแนนเสียงเลือกตั้งระดับชาติ
11. การลงคะแนนเสียงเลือกตั้งระดับท้องถิ่น

แนวคิดเกี่ยวกับ "การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม"

ในช่วงกว่า 3 ทศวรรษที่ผ่านมา หลังจากประเทศไทยใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่หนึ่งเป็นต้นมา กรุงเทพมหานครและปริมณฑล ได้มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการขยายตัวของประชากร โดยรัฐไม่สามารถพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานรองรับได้ทัน ทำให้เกิดปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อมตามมาอีกมากมาย

ในปัจจุบัน ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาใหญ่ ซึ่งส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนอย่างกว้างขวาง มนุษย์กำลังได้รับอันตรายจากสิ่งแวดล้อมมากขึ้นโดยลำดับ กล่าวคือ สิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่กำลังหรือทรุดลงไปนั้น ก็เป็นอันตราย และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นใหม่ก็เป็นอันตรายเช่นเดียวกัน

แต่เดิมนั้น ธรรมชาติได้สร้างความสมดุล ให้กับชีวิตมนุษย์และโลกอย่างเหมาะสมและถูกต้องที่สุด มนุษย์เคยอาศัยประโยชน์และความสุขสมบูรณ์จากธรรมชาติ ได้อย่างดีส่วนพอเหมาะกับการดำรงรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรในอนาคต ปราศจากการเอารัดเอาเปรียบธรรมชาติอย่างรุนแรง แต่มนุษย์ก็คือสิ่งมีชีวิตที่ไม่หยุดนิ่งจึงพยายามคิดและสร้างสรรค์สิ่งอำนวยความสะดวกต่อชีวิตคนให้มากขึ้น รวดเร็วขึ้น นั่นคือการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเปลืองในเวลาอันรวดเร็วเกินกว่าที่ธรรมชาติจะฟื้นตัวและสร้างสรรค์ทรัพยากรที่สูญเสียไปขึ้นมาทดแทนได้ทัน ปัญหาที่มนุษย์ต้องประสบอยู่ทุกวันนี้คือ การขาดแคลนทรัพยากร ทั้งที่เป็นพลังงานเชื้อเพลิง และวัสดุที่จะนำมาสร้างสรรค์สรรพสิ่งต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อชีวิตมนุษย์ (นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์, 2536:219-220)

จากวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น ทำให้มีการรณรงค์เรื่องนี้กันอย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนหรือแม้แต่ประชาชนทั่วไป รวมทั้งนักวิชาการหลายท่านที่ทำการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมต่างก็เห็นความสำคัญของปัญหานี้ และเห็นควรว่าต้องได้รับการแก้ไขในระยะรีบด่วนและระยะยาว

ในงานวิจัยครั้งนี้ได้ประมวลข้อมูล อันเป็นความรู้ เกี่ยวกับเรื่อง "สิ่งแวดล้อม" จากนักวิชาการหลาย ๆ ท่านเหล่านั้น มาสรุปเพื่อให้เห็นภาพรวมของปัญหา ดังนี้คือ

ความหมายของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ศาสตราจารย์ (2523:208) กล่าวถึงสิ่งแวดล้อมว่า คือสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวเรา ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์เสริมสร้างขึ้นมาตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งต่าง ๆ รอบตัวมนุษย์ ซึ่งสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติได้แก่ ดิน น้ำ ป่าไม้ อากาศ ฯลฯ และสิ่งที่มีมนุษย์เสริมสร้างขึ้นมาได้แก่ ศิลปกรรม วัฒนธรรม ฯลฯ

ส่วนนักวิชาการชาวตะวันตก ซึ่งได้กล่าวถึง ความหมายของสิ่งแวดล้อมไว้คือ

Laurent Hodges (1977, p.4) ให้ความหมายของมลภาวะของสิ่งแวดล้อมหรือปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ว่าหมายถึง สิ่งที่อยู่รอบตัวเราเกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ภาวะที่ไม่พึงปรารถนา ซึ่งส่วนใหญ่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านเคมี ฟิสิกส์ และชีวภาพ การเปลี่ยนแปลงนี้ จะส่งผลกระทบต่อมนุษย์โดยตรงหรือต่อดิน น้ำ และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ซึ่งอาจเป็นทางด้านพักผ่อนหย่อนใจหรือลักษณะความงามตามธรรมชาติ

สิบ นาคะเสถียร(2533:14) ให้ความหมายของคำว่า การอนุรักษ์ (Conservation) ไว้ว่าหมายถึง การรักษาโดยไม่ทำให้มันเปลี่ยนแปลงและ ในอีกความหมาย คือการรักษาและนำบางส่วนมาใช้ประโยชน์ ซึ่งการใช้ประโยชน์นั้นตัวมันเองต้องคงอยู่ด้วย

ศุภวิทย์ เปี่ยมพงศ์สานต์ และสุกัญญา บุญฤทธิพงษ์ (2536:69) ได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมว่า หมายถึง การระวังรักษา กนอมใช้สิ่งแวดล้อมทางชีวภาพและกายภาพที่อยู่รอบตัวมนุษย์ เพื่อจะได้ใช้ไป นานเท่านั้น

ทรี ทองสว่าง และ หัตถ์นิย ทองสว่าง(2523:1) ให้ความหมาย ของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (Environment Conservation) ว่าหมายถึง การใช้สิ่งแวดล้อมอย่างฉลาด ไม่ให้เกิดพิชภัยต่อสังคมส่วนรวม ดำรงไว้ซึ่ง สภาพเดิมของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมประดิษฐ์ที่มนุษย์เสริมสร้าง ขึ้น รวมทั้งหาทางกำจัดและป้องกันมลภาวะหรือสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ มิให้เกิดขึ้น ในสังคมส่วนรวมของมนุษย์

นอกจากนั้น ยังได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ว่าต้องพิจารณาทั้งจุดมุ่งหมายของการอนุรักษ์ทรัพยากรที่มีชีวิต และจุดมุ่งหมาย ของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต ซึ่งอาจแตกต่างกันได้ คือ จุดมุ่งหมาย และเหตุผล ความจำเป็นในการอนุรักษ์ทรัพยากรที่มีชีวิตนั้น ดูได้จากกลยุทธ์ การอนุรักษ์โลก ซึ่งมีอยู่ 3 ประการ คือ

1. เพื่อดูแลรักษากระบวนการทางนิเวศวิทยาที่สำคัญ ๆ และระบบ ที่ส่งเสริมให้ชีวิตดำรงอยู่ได้
2. เพื่อสงวนความหลากหลายทางพันธุกรรม
3. เพื่อให้มีการใช้ประโยชน์ที่คงทนยาวนาน จากสัตว์และพืชตลอดจนจากระบบนิเวศน์ ต่าง ๆ

ส่วนจุดมุ่งหมายของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิตนั้น ท่านทั้งสองกล่าวไว้ว่ามี 3 ประการคือ

1. เพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศน์
2. เพื่อการพัฒนาที่คงทนยืนนาน
3. เพื่อป้องกันมนุษย์ สัตว์ และพืช มิให้ได้รับผลกระทบกระเทือนทางด้านสิ่งแวดล้อม

ในประเทศไทยนั้นมีปัญหาสิ่งแวดล้อมมากมาย ซึ่งอุบลพงษ์ วัฒนเสฐิ (2537:139-141) ได้จำแนกปัญหาสิ่งแวดล้อมออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ ตามระดับความสามารถของคนในการแก้ปัญหา ดังนี้ คือ

1. ปัญหาสิ่งแวดล้อมระดับจุลภาค (Micro-environmental Problems) เป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อคนหรือประชาชน ในระดับเอกัตบุคคล คนแก้ปัญหาเหล่านี้ได้ด้วยตนเอง โดยอาศัยลำพังความรู้ความเข้าใจ และความตระหนักของแต่ละคนเป็นหลัก ก็อาจช่วยลดปัญหาเหล่านี้ลงได้ เช่น ปัญหากรลกลอบตัดไม้ ทำลายป่า ปัญหาการทิ้งน้ำเสียจากอาคารบ้านเรือน ลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะโดยไม่ผ่าน กระบวนการบำบัด ปัญหานาเกลือเป็นต้น

2. ปัญหาสิ่งแวดล้อมระดับมหภาค (Macro-environmental Problems) เป็นปัญหาที่เกิดจากกิจกรรม กิจการหรือโครงการ หรือวิธีการ ซึ่งมีกระบวนการสลับซับซ้อน และมักใช้ทุนสูง โครงการเหล่านั้นอาจเป็นโครงการที่เกิดจากความประสงค์ขององค์การรัฐหรือบริษัท ฯลฯ ซึ่งไม่อยู่ในวิสัยที่ประชาชนธรรมดาจะเข้าไปแก้ปัญหา หรือลดปัญหาที่เกิดขึ้นโดยตรง ตัวอย่างของปัญหาสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ เช่น ปัญหาการนำขยะเมือง เชียงใหม่ ไปทิ้งในหมู่บ้านที่ลำพูน ปัญหารถไพบนดินหรือไถ่ดิน ปัญหาการถมทะเลเพื่อขยายเมือง ปัญหาการท่วมนนเสียบแม่น้ำเจ้าพระยา ปัญหาแม่น้ำพองเน่าเสีย ปัญหาที่ตั้งของนิคมอุตสาหกรรม ปัญหาที่ตั้งโรงงานกำจัดกากสารพิษ ปัญหาโรงไฟฟ้านิวเคลียร์ เป็นต้น

นอกจากนั้น ทวี ทองสว่าง และทัศนีย์ ทองสว่าง (2523:70-71) ยังได้กล่าวถึง ปัญหาหลักที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรของประเทศไทยไว้ว่า มีดังนี้คือ

1. ปัญหาสังคมชนบท ประชากรของประเทศไทยส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในชนบทมากกว่าในเมืองหลายเท่า โดยเฉพาะเกษตรกร ปัญหาสำคัญที่เกษตรกรของประเทศประสบ คือ

- ปัญหาเรื่องดิน ได้แก่ ดินเสื่อมคุณภาพ การขาดแคลนที่ดิน การบำรุงรักษาคุณภาพของดิน การใช้ที่ดินผิดประเภท และปัญหาดินเป็นพิษ
- ปัญหาเรื่องน้ำ ได้แก่ การขาดแคลนน้ำ คุณภาพของน้ำ การเกิดน้ำท่วม ปัญหาน้ำเสียและทะเลเป็นพิษ
- ปัญหาเรื่องป่าไม้ ได้แก่ การตัดไม้ทำลายป่ามากเกินไป ทำให้พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยลดลง อย่างรวดเร็ว ไฟไหม้ป่า การสร้างเขื่อนชลประทาน และปัญหาเกี่ยวกับ พระราชบัญญัติป่าไม้ไม่รัดกุม
- ปัญหาเรื่องสัตว์ป่า ได้แก่ การลักลอบล่าสัตว์ป่า การจับสัตว์น้ำที่ยังเล็กเกินไป ใช้วิธีการประมงผิดวิธี ฯลฯ
- ปัญหาเรื่องการหาเหมืองแร่ ได้แก่ การขุดแร่อย่างไม่มีการจำกัด การลักลอบขนแร่เถื่อน การทำลายทรัพยากรป่าไม้ และที่ดินเพื่อหาการเพาะปลูก

2. ปัญหาสังคมเมือง เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในเขตที่มีประชากรตั้งถิ่นฐานอยู่หนาแน่น ปัญหาที่สำคัญได้แก่ ปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัย ปัญหาเรื่องอากาศเป็นพิษ ปัญหาเรื่องการจราจร ปัญหาเรื่องขยะมูลฝอย ปัญหาเรื่องน้ำบริโภค ปัญหาน้ำท่วม ปัญหาท่อระบายน้ำอุดตัน ปัญหาแหล่งเสื่อมโทรม ปัญหาดินเน่าเสียเพราะการระบายน้ำไม่ดี โดยเฉพาะชานเมืองกรุงเทพมหานคร ปัญหาความร้อน ปัญหาการขาดแคลนน้ำและพลังงานไฟฟ้า ปัญหาเสียงเป็นพิษ ปัญหาสารพิษในอาหาร

3. ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาแหล่งอุตสาหกรรม การพัฒนาอุตสาหกรรม ต้องอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่ มาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด เป็นเหตุให้มีการนำทรัพยากรมาใช้มากกว่าปกติ และมีผลทำให้เกิดปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาป่าไม้ ปัญหาการทำเหมืองแร่ ปัญหาพลังงาน ปัญหาเรื่องการจัดตั้งโรงงาน ซึ่งปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจะมีผลกระทบต่อสสิ่งแวดลอมอื่น ๆ เช่นปัญหาดิน อากาศ และอาหารเป็นพิษ

4. ปัญหาสังคมวิทยา ปัญหาสังคมเกิดจากควรเพิ่มจำนวนประชากร และการเปลี่ยนแปลงภาวะทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะปัญหาเศรษฐกิจเกิดขึ้นกับคนทุกคน และต่างก็พยายามหาวิธีแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นให้บรรลุเป้าหมาย ปัญหาเกี่ยวกับสังคมที่สำคัญได้แก่ ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาครอบครัว ปัญหาบ้านแตก ปัญหาเด็กวัยรุ่น ปัญหาโจรผู้ร้าย ปัญหาโรคโดยสาร ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาความสกปรกของขยะมูลฝอย และปัญหาจรรยาบรรณ

ส่วนพินิล เรียนวัฒนาและคณะ (2519:88) ได้แจกแจงปัญหาสิ่งแวดลอมเป็นพิษที่มีผลต่อคุณภาพชีวิต อันเนื่องมาจากเทคโนโลยีไว้ดังนี้คือ

1. ปัญหาน้ำเสีย (Water Pollution)
2. ปัญหาอากาศเป็นพิษ (Air Pollution)
3. ปัญหาความเสื่อมโทรมของดิน (Soil Pollution)
4. ปัญหาเสียงรบกวน (Noise Pollution)
5. ปัญหาจากสารกัมมันตภาพรังสี (Radioactive)
6. ปัญหาจากอาหารและยา (Food and Drugs)

นักวิชาการอีกท่านหนึ่งคือ ศาสตราจารย์ เกอเจริญ (2523:213-216) ได้กล่าวถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สำคัญ ในประเทศไทยว่ามีดังนี้คือ

1. ปัญหาเสื่อมโทรมทางสภาพแวดล้อมและทรัพยากรทางธรรมชาติ

1.1 ปัญหาที่น่าวิตกเป็นอย่างยิ่งก็คือ การที่เนื้อที่ป่าไม้ทั้งหมดของประเทศไทยกำลังลดลงอย่างรวดเร็วทุกๆปี คุณภาพของสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ อันมีผลต่อการอยู่รอดของคนไทยทั้งประเทศ

1.2 ความเสื่อมโทรมของที่ดินเพื่อการเกษตร เนื่องจากการใช้ที่ดินอย่างไม่มีประสิทธิภาพ การปลูกพืชไม่เหมาะสมกับคุณภาพของดิน หรือปลูกพืชที่จะทำให้คุณภาพของดินเลวลงอย่างรวดเร็ว ตลอดจนการใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงอย่างไม่ถูกวิธี

1.3 ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรแร่ธาตุทั้งทางด้านปริมาณและคุณภาพ จากการใช้ไม่ถูกวิธี ใช้อย่างสุรุ่ยสุร่าย หรือจากการทำลายอย่างผิดกฎหมาย และบางครั้งก่อให้เกิดความเสียหายต่อชุมชน จากกรรมวิธีการผลิตที่ขาดหลักวิชาการและการควบคุม

1.4 ขาดการอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวและสถานที่ที่มีความงามตามธรรมชาติ

1.5 การขาดการอนุรักษ์พืชและสัตว์ป่า ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการรักษาตุลยภาพของระบบนิเวศน์

2. ปัญหาในการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์

2.1 ความไม่สมดุลย์ของการกระจายตัวของประชากรในลักษณะที่จำนวนประชากรไม่พอเหมาะ กับทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น ทำให้เกิดปัญหาเชื่อมโยงไปถึง ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางธรรมชาติ สภาพแวดล้อมมาตรฐาน การดำรงชีวิต และความกดดันที่จะต้องอพยพ โยกย้ายถิ่นฐานที่อยู่ ไปยังท้องถิ่นอื่นที่มีโอกาสทางเศรษฐกิจ และการดำรงชีวิตที่ดีกว่า ซึ่งจะนำไปสู่ปัญหาแผ่กระจายไปยังชุมชนต่างๆ ทุกระดับทั้งในเมืองและชนบท

2.2 ปัญหาของสิ่งแวดล้อมในการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ได้แก่

2.2.1 การขยายตัวของเมืองที่เป็นไปตามยะถากรรมในลักษณะ ที่มีกรุงเทพมหานครเป็นเมืองเอกเพียงเมืองเดียว และระบบการกระจายตัวของเมืองที่ขาดแคลนความสมดุลย์ ทั้งทางด้านพื้นที่ และจำนวนประชากรที่แตกต่างกันมากในระดับเมืองเอก เมืองหลัก เมืองรอง และศูนย์ชุมชนในชนบท ทำให้เกิดความสิ้นเปลืองของรัฐบาลในการจัดสรรการบริการ และการสาธารณูปโภค ตลอดจนปัญหาที่เมืองและการอุตสาหกรรมได้ขยายตัวบุกรุกที่ดิน ที่อุดมสมบูรณ์ของการเกษตร หรือพื้นที่ที่ควรสงวนไว้เพื่อรักษาคุณลยของธรรมชาติ

2.2.2 การขาดแคลนที่อยู่อาศัย การสาธารณูปโภค และบริการทางสังคม เพื่อเป็นความต้องการพื้นฐานในการดำรงชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องน้ำสะอาด สำหรับชุมชนในชนบท

2.2.3 การขาดแคลน และความเสื่อมโทรม ของสวนสาธารณะ และสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ที่ไม่มีการตระเตรียมไว้ล่วงหน้า หรือการป้องกันมิให้เอกชนเข้าครอบครองที่ดินอันควรสงวนไว้ เป็นประโยชน์ใช้สอยของสาธารณชนในการพักผ่อนหย่อนใจ

2.2.4 การขาดการอนุรักษ์สิ่งที่มีคุณค่าที่ควรสงวนไว้ เป็นสมบัติของชาติและเป็นมรดกตกทอดแก่อนุชนรุ่นหลัง ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม

3. ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ

ปัญหาสิ่งแวดล้อมอาจเกิดขึ้นได้โดยทั่วไป แต่ในบริเวณที่มีชุมชนหนาแน่น และมีการรวมตัวของอุตสาหกรรมดังเช่น กรุงเทพมหานคร และเมืองใหญ่อื่นๆ มักจะเกิดปัญหาในขั้นที่เรียกว่า สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ดังนี้คือ

3.1 ปัญหาน้ำเสียทิ้งแหล่งน้ำในผิวดินและน้ำทะเล ซึ่งนอกจากจะทำให้คุณค่าของน้ำเสื่อมโทรมลงแล้ว ยังมีผลในการทำลายสภาพแวดล้อมของน้ำ รวมทั้งระบบวงจรชีวิตของสัตว์และพืช

3.2 ปัญหาอากาศเสียจากแก๊สพิษต่าง ๆ ที่ปล่อยออกจากการอุตสาหกรรมและท่อไอเสียของรถยนต์ ซึ่งก่อให้เกิดผลร้าย ทั้งในด้านสุขภาพอนามัย ระบบนิเวศน์ของสัตว์และพืช และการเสียหายโดยตรงต่อทรัพย์สินของประชาชน

3.3 ปัญหาจากเสียงและความสั่นสะเทือนจากการอุตสาหกรรมและการจราจร ซึ่งเป็นสิ่งรบกวนและเป็นอันตรายต่อสุขภาพทางกายและทางจิตของคนในเมืองโดยทั่วไป

3.4 ปัญหาขยะมูลฝอยซึ่งเป็นสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ เป็นต้นว่า น้ำเสีย อากาศเสีย รวมทั้งบ่อเกิดของเชื้อโรค และสัตว์ที่เป็นพาหะนำโรค

3.5 ปัญหาจากสารเป็นพิษ ทั้งทางตรงและจากการแทรกซึมเข้าไปในอาหาร และผลิตภัณฑ์ทางเกษตรอื่น ๆ ที่จะเป็นอันตรายต่อประชาชนจากการบริโภค

3.6 ปัญหาดินเป็นพิษจากปุ๋ยและยาฆ่าแมลง และปัญหาการขยายตัวของดินเปรี้ยวและดินเค็มจากระบบชลประทานที่ไม่สมบูรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ การไม่มีคลองระบายน้ำ

สาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อม

ศาสตราจารย์ (2523:212-213) กล่าวถึงสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมว่าเกิดขึ้นจากสาเหตุใหญ่ ๆ 3 ประการคือ

1. การเพิ่มจำนวนของประชากร
2. การขยายตัวของเมือง
3. การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการผลิต ทั้งทางด้านเกษตรและอุตสาหกรรม

กฤษฎ สมบัติศิริ (2519:15) กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ กับการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย มีข้อความตอนหนึ่งแสดงถึงสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมว่า "ต้นเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมคือมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติ มาประกอบการดำรงชีวิต และเป็นผู้ทำลายความสมดุลย์ของธรรมชาติในทุกสถานที่ที่มีมนุษย์อาศัยอยู่"

ดร.นาถ ดัดทวีรุฬห์ (2519:4) ได้สรุปสาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมว่าเกิดจากสิ่งต่อไปนี้ คือ

1. ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในอัตราทวีคูณ ปัจจัยนี้ทำให้การบริโภคทรัพยากรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นอาหาร น้ำมัน แร่ธาตุ จะต้องเพิ่มขึ้นด้วย
2. การพัฒนาเศรษฐกิจและความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี ปัจจัยนี้ทำให้อัตราการบริโภคต่อหัว (Per Capita Consumption) สูงขึ้น ความสามารถในการล้างผลาญทรัพยากรมีมากขึ้นด้วย

หรือ ทองสว่าง และ ทัศนีย์ ทองสว่าง (252366-68) กล่าวถึง ปัจจัยที่ก่อให้เกิดวิกฤตการณ์เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมไว้ว่า สามารถจำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1. ประชากร ปัจจัยที่ก่อให้เกิด วิกฤตการณ์เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ส่วนใหญ่มาจากมนุษย์หรือประชากร เพราะประชากรเป็นผู้บุกเบิกนำทรัพยากร มาใช้ให้เกิดประโยชน์ในด้านต่าง ๆ เพื่อบำรุงความสุข ความสะดวกสบาย ให้แก่พรรคพวกของตน อัตราการเพิ่มของประชากรยังมีมากเท่าใด โอกาสที่จะใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสร้างปัญหาสิ่งแวดล้อมจะมีมากตามด้วย

ทรัพยากรทุกสิ่งทุกอย่างจะต้องถูกนำมาใช้มากขึ้น และสูญสิ้นอย่างรวดเร็ว เป็นการทำลายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างมากเช่น การเกษตร ต้องพยายามเพิ่มผลผลิตให้พอเลี้ยงประชากร ต้องใส่ปุ๋ย ใช้ยาฉีดฆ่าแมลง เป็นผลกระทบต่อชีวิตของประชากรและสัตว์ได้ นอกจากนั้นยังทำให้สถานภาพทางเศรษฐกิจทรุดลงด้วย เป็นเหตุให้ประชากรอดอยากขาดแคลนอาหารและที่อยู่อาศัย

2. สาธารณูปโภค เกิดจากสาเหตุหลายประการ คือ

— การเพิ่มสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ลงสู่แม่น้ำลำคลอง หรือบนพื้นดิน ทั่วไป เช่น น้ำโสโครก ขยะมูลฝอย ซึ่งจะเกิดในเขตที่มีประชากรตั้งถิ่นฐาน อยู่หนาแน่น ได้แก่เขตชานเมืองที่ราบลุ่มแม่น้ำ ฯลฯ

— การเพิ่มโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ขึ้นในเขตเมืองหลวง และเมืองสำคัญ เพื่อเพิ่มผลผลิตสิ่งของเครื่องใช้ สนองความต้องการของ ประชากรที่เพิ่มขึ้น เช่น โรงสีข้าว โรงงานผลิตปูนซีเมนต์ โรงงานทอผ้า โรงงานน้ำตาล โรงงานผลิตผงซักฟอก โรงงานผลิตยาฆ่าแมลง โรงงาน ผลิตปุ๋ยและเคมีต่าง ๆ ฯลฯ

— การแสวงหาทรัพยากรให้พอกับความต้องการของประชากร ได้แก่ การนำวิทยาการสมัยใหม่ มาเพิ่มผลผลิตทั้งด้านการเกษตรกรรมและ อุตสาหกรรม

— การเพิ่มผลผลิตในการเกษตร จำเป็นต้องใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ซึ่งเป็นการนำสารเป็นพิษไปใช้โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์

แหล่งของสารพิษดังกล่าวมาจาก 3 แห่ง คือ ในอากาศ น้ำ ในดิน

1. มลพิษในอากาศ เกิดจากการประกอบกิจกรรมของมนุษย์ เช่น การเผาไหม้ของเชื้อเพลิง ทำให้เกิดก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ฯลฯ

2. มลพิษในน้ำ น้ำเสียหรือน้ำเป็นพิษ คือน้ำที่มีอัตราส่วนของก๊าซออกซิเจนในน้ำน้อยกว่าปกติ เกิดจากการทิ้งขยะหรือสิ่งปฏิกูลต่าง ๆ น้ำโสโครกที่โรงงานอุตสาหกรรม และตามอาคารบ้านเรือน บ่อยลงสู่แม่น้ำ ลำคลอง เมื่อนำมาใช้หรือบริโภคอาจเป็นอันตรายได้ เพราะมีแบคทีเรียมากไป

3. มลพิษในดิน ดินจะได้รับสารพิษ จากการประกอบกิจกรรมของมนุษย์ เช่น ในการเกษตรกรรม การใช้เครื่องจักร การผลิตในโรงงาน อุตสาหกรรมต่าง ๆ เช่นเดียวกับมลพิษในอากาศและน้ำ

จากปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็น Maknight ได้กล่าวถึงความรุนแรงของปัญหามลภาวะ (Scale of Pollution) โดยแบ่งระดับของการเน่าเสียของสิ่งแวดล้อมออกเป็น 6 ระดับ คือ (Allan Mcknight, 1974, pp. 153-154.)

1. สิ่งแวดล้อมมีสิ่งเพิ่มเติม (Environmental Addition) เป็นลักษณะของการเน่าเสียของสิ่งแวดล้อมในระยะแรก ๆ คือทำให้สุนทรียภาพเกิดความเสื่อมเสีย มีทัศนียภาพไม่น่ามองสิ่งแวดล้อมเกิดความสกปรก แต่ไม่เป็นอันตรายต่อสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ

2. สิ่งแวดล้อมแปดเปื้อน (Environment Contaminant) สิ่งแวดล้อมเกิดการแปดเปื้อนสกปรก สิ่งมีชีวิตเล็ก ๆ ได้รับอันตรายเล็กน้อย แต่ก็ไม่เป็นปัญหาที่รุนแรงนัก

3. สิ่งแวดล้อมเป็นอันตราย (Environment Hazard) สิ่งแวดล้อมเป็นอันตรายจะเริ่มมีผลต่ออินทรีย์วัตถุ

4. สิ่งแวดล้อมเป็นมลสาร (Environmental Pollutant)

อันตรายวัตถุเริ่มตาย ระดับการเน่าเสียเริ่มสูงขึ้นตามลำดับ เริ่มกระทบกระเทือนต่อสาธารณชนที่เกี่ยวข้อง ระบบนิเวศเริ่มขาดความมั่นคง อัตราการเน่าเสียจะสูงกว่าอัตราการฟื้นตัว สภาวะแวดล้อมเสื่อมโทรมหรืออยู่ในสภาพเลวลง แต่จะมีการแก้ไขให้ดีขึ้น เช่นภาวะการเน่าเสียที่เกิดจากโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น

5. มลภาวะที่เป็นอันตรายสูง (Dangerous Pollution) ระดับการเน่าเสียเป็นอันตรายสูง สิ่งมีชีวิตจะตายแต่สามารถแก้ไขได้ ถ้าแก้ไขอย่างมีประสิทธิภาพ อัตราการตายของสิ่งมีชีวิตค่อนข้างสูง

6. มลภาวะก่อนให้เกิดความวิบัติ (Catastrophic or Disastrous Pollution) ความเน่าเสียถึงขั้นวิบัติ เกิดการเสียชีวิตอย่างกว้างขวาง ไม่สามารถจะคืนสภาพได้ในระยะเวลาสั้น Species อาจสูญพันธุ์ เช่น สงครามนิวเคลียร์ การใช้สารเคมีหรือวิธีการทางชีววิทยาในการทำสงคราม เป็นต้น

แนวทางป้องกันและแก้ไขปัญหาล้างขวดล่อม

จากการที่ประเทศไทยต้องประสบ กับวิกฤตการณ์ด้านล้างขวดล่อม มากมายหลายปัญหา หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน พยายามหา แนวทางเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหานี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิดจากนักวิชาการ บางท่าน มาเสนอไว้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

ดร. เย็นใจ เลาหวิเศษ (2520:17) ได้กล่าวถึง แนวทางในการ แก้ไขปัญหาล้างขวดล่อมว่า เนื่องจากปัญหาล้างขวดล่อมเกิดจากน้ำมือมนุษย์ การแก้ไขปัญหาก็ต้องมุ่งไปที่มนุษย์ โดยพยายามค้นหาบ่อเกิดพฤติกรรม คือ ค่านิยมและความเชื่อ การแก้ไขก็คือ การปลูกฝังค่านิยมและความเชื่อที่ เหมาะสมทางด้านล้างขวดล่อมมาให้แก่บุคคล ซึ่งอาจสำเร็จ ได้ด้วยการให้การศึกษา ทั้งในและนอกระบบโรงเรียนแก่คนทุกสาขาทุกอาชีพ

ดร. พร้อม พาณิชกต์ (2519:21-22) เสนอความคิดเห็นไว้ว่า ปัญหาล้างขวดล่อม เป็นปัญหาที่เรายอมรับกันแล้วว่า มีความยุ่งยาก สลับซับซ้อน และเกี่ยวพันกับปัญหาอื่นอีกหลายด้าน ความขัดแย้ง ความไม่ลงรอยกันระหว่าง เอกชนกับเอกชนด้วยกัน และ เอกชนกับรัฐบาลจึงปรากฏให้เป็นอยู่เสมอ การแก้ไขปัญหาล้างขวดล่อมที่พบเห็นกันอยู่ เป็นการแก้ไขเฉพาะหน้า หรือ การแก้ไขปัญหาระยะสั้นเป็นส่วนมาก จึงเห็นได้ว่าเป็นการแก้ไขปัญหาคำ ปลายเหตุ ทำให้เสียค่าใช้จ่ายสูงมาก ยิ่งกว่านั้นการแก้ไขเฉพาะหน้า ยังเป็นการแก้ไขที่ไม่มีที่สิ้นสุด เพราะ ไม่ได้แก้ที่ต้นเหตุของปัญหา

วิธีการแก้ไขปัญหาคำ ดร. พร้อม คิดว่าน่าจะได้ผลดี ก็คือการแก้ไข ปัญหาระยะสั้นและระยะยาวควบคู่กันไป การแก้ไขปัญหาระยะสั้นได้แก่ การใช้ มาตรการทางกฎหมาย การฝึกอบรมระยะสั้น การวางแผนการใช้ที่ดิน และ เทคนิควิธีอื่นที่จะช่วยอนุรักษ์และส่งเสริมคุณภาพล้างขวดล่อม

ในขณะที่เดียวกัน ต้องแก้ไขปัญหาที่ตัวบุคคลหรือสังคม ซึ่งเป็นการแก้ไขระยะยาวโดยการปลูกฝังค่านิยมที่ถูกต้อง และสร้างความสำเร็จ ความตระหนักเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อม อันจะเป็นผลทำให้มีเจตคติที่ดีต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะสามารถแก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมได้

ในด้านการแก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมนั้น ศาคร กิโจะเรณู (2523:217-218) ได้กล่าวว่าจะต้องแก้ไขที่ตัวมนุษย์ ซึ่งทำได้โดย

1. จำกัดการเพิ่มขยายตัวของประชากรให้เหมาะสม
2. จัดให้มีการกระจายตัวของประชาชนได้สัดส่วนสมดุลกับทรัพยากรในท้องถิ่น
3. ให้การศึกษาด้านความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ตลอดจนปัญหาและอันตรายอันเกิดจากสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชนทั่วไป เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ความคิดเห็น และค่านิยมที่เหมาะสม ซึ่งจะทำให้เกิดการกำหนดแนวทางและพฤติกรรมที่ถูกต้องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมต่อไป

จากความคิดเห็นต่างๆ เกี่ยวกับเรื่องสิ่งแวดล้อมจากนักวิชาการทางด้านสิ่งแวดล้อมที่เสนอมานั้น ทำให้สามารถมองเห็นภาพรวมของสถานการณ์ทางสิ่งแวดล้อมว่าอยู่ในระดับใด และปัญหาอะไรบ้างที่เป็นปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมรวมทั้งแนวความคิดในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และแก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมของนักวิชาการบางท่านด้วย

โดยสรุปแล้ว สิ่งแวดล้อมก็คือสิ่งที่อยู่รอบตัวเรานั้นเอง ทั้งมีชีวิต ไม่มีชีวิต ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และมนุษย์สร้างขึ้น และปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่แล้ว มีสาเหตุมาจากมนุษย์ เพราะฉะนั้นการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม นอกจากจะมีการแก้ไขในระยะสั้นแล้ว ยังต้องมีการแก้ไขในระยะยาว ซึ่งส่วนหนึ่งก็คือการพัฒนาทรัพยากร "มนุษย์" โดยการสร้างจิตสำนึก ให้เห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติของชาติ และของชุมชนตนเอง นั่นคือทุกคนควรมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับแนวคิดและทิศทางในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 8

อาจกล่าวได้ว่า ในการทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 นั้น ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนทุกอาชีพและจากทุกท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดแนวคิด ทิศทาง และแผนการพัฒนาของประชาชนร่วมกัน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่ดี สำหรับแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน ไม่ว่าจะ เป็นด้านใดก็ตาม ซึ่งรวมถึงการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดังกล่าวด้วย

นักวิชาการทางด้านสิ่งแวดล้อมหลายๆ ท่านได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมความคิดเห็นของท่านเหล่านั้นมาเสนอไว้ดังนี้

- ม.ร.ว. นริศรา จักรพงษ์ (2538:3) ประธานมูลนิธิโลกสีเขียว ได้กล่าวถึงการแก้ปัญหามลพิษ และการจัดทรัพยากรธรรมชาติอย่างถูกต้องเหมาะสมและยั่งยืนว่า ได้กลายเป็นลมหายใจของการดำรงอยู่ และการพัฒนาของชาติ การจะรับมือและเอาชนะปัญหาเหล่านี้ได้ อยู่ที่การตัดสินใจทางสิ่งแวดล้อมที่ถูกต้อง ซึ่งท่านกล่าวว่าต้องอาศัยองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ คือ
1. ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้อง จับใจ และพอเพียง
  2. การมีส่วนร่วมของประชาชน องค์การและชุมชนที่ได้รับผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง
  3. การสร้างจิตสำนึก จริยธรรมทางสิ่งแวดล้อม

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต, 2537:71) ได้กล่าวถึงหลักการทั่วไปในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมว่า การแก้ปัญหา นั้น ต้องสัมพันธ์กับการพัฒนาตัวคน กล่าวคือการแก้ปัญหามีหลายระดับ ซึ่งต้องดูที่ประโยชน์ที่ต้องการ การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหานั้น เป็นการแก้ปัญหารดับที่หนึ่ง คือการแก้ปัญหาโดยยึดต่อประโยชน์ส่วนตัวของบุคคล ถ้าการแก้ปัญหาทำไปพร้อมกับการอำนวยการประโยชน์แก่ตัวเองของมนุษย์แต่ละคนเช่น เมื่อจะแก้ปัญหาเรื่องปากก็ต้องหาทางออกให้ชาวบ้านได้ประโยชน์ด้วย แล้วเขาก็จะได้มาร่วมมือช่วยกันรักษาป่า

และเมื่อประชาชน มีการพัฒนาความรู้และสติปัญญามากขึ้น ก็จะเริ่ม
เข้าใจและร่วมแก้ปัญหาเพื่อประโยชน์แก่สังคมโดยไม่ได้คิดถึงประโยชน์ส่วนตัวอีก

นักวิชาการอีกท่านหนึ่งคือ จีรพล สิ้นธนูวา (2537:312-314)
ได้กล่าวไว้ว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีการตัดสินใจ
วางแผน และกำหนดกิจกรรมการใช้ทรัพยากรชนิดต่าง ๆ แบบรวมศูนย์จาก
ส่วนกลาง เท่าที่ผ่านมาไม่มีโอกาสประสบความสำเร็จได้เลย ขณะเดียวกัน
ทรัพยากรก็ถูกนำมาใช้ในขั้นตอนต่างๆ ในการแก้ปัญหาอย่างไม่มีประสิทธิภาพ
อีกด้วย จึงจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ ในการจัดการทรัพยากร
ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมใหม่ แนวทางที่ควรริบเร่งให้มีการปรับเปลี่ยนก็คือ
การเปิดโอกาสให้ประชาชน ภาคเอกชน และองค์กรอื่น ๆ ได้มีส่วนร่วมนับแต่
การวินิจฉัยปัญหา การวิเคราะห์หาทางออก และแก้ไขปัญห รวมทั้งการร่วม
ในกิจกรรมการแก้ไขปัญห ตั้งแต่ต้นจนเสร็จสิ้นทุกขั้นตอนของการจัดการปัญหา

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

จากการศึกษา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยพบว่า งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ของประชาชน โดยตรงแล้ว ยังไม่มีส่วนใหญ่จะเป็นแนวความคิดที่นักวิชาการด้านสิ่งแวดล้อม เสนอไว้ในบทความหรือการสัมมนาในวาระต่างๆดังที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไว้แล้วข้างต้น สำหรับงานวิจัยที่มีอยู่ ส่วนใหญ่จะเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและให้ความสำคัญกับการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม หรือที่เรียกว่า "สิ่งแวดล้อมศึกษา" และอีกส่วนหนึ่งนั้น มักจะเป็นงานวิจัยที่มุ่งศึกษาถึงปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ที่เน้นปัญหาใดปัญหาหนึ่ง ไม่ได้กล่าวครอบคลุมถึง การมีส่วนร่วมของประชาชนโดยส่วนรวม

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้เลือกงานวิจัยที่น่าสนใจ มานำเสนอไว้บางเรื่อง ดังนี้

โกสินทร์ รังสยาพันธ์ (2521) ได้ทำการวิจัยเรื่องปัญหาสกปรกเป็นพิษของสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหามลพิษด้านสิ่งแวดล้อมเป็นพิษด้วยการศึกษา โดยใช้ชั้นเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 ในกรุงเทพมหานครจำนวน 518 คน ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะในตัวคนที่เกี่ยวข้องกับปัญหา ได้แก่ 1) ความรู้ ความเข้าใจในความรุนแรงและอันตรายของปัญหา 2) ความรู้ ความเข้าใจในสาเหตุของปัญหา 3) เจตคติที่เอื้ออำนวยต่อการแก้ปัญหา 4) ความต้องการและความคาดหวังเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ลักษณะในตัวคนที่เกี่ยวข้องกับปัญหานี้ มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กับตัวแปรทางการศึกษาและประสบการณ์ 4 ตัวแปรคือ ผลการเรียน กิจกรรมในชั้นเรียน แหล่งวิชาความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม และกิจกรรมเสริมหลักสูตร โดยผู้วิจัยได้เสนอยุทธวิธีในการแก้ปัญหาไว้ 3 ประการ คือ การสอดแทรกเนื้อหาและกิจกรรมเสริมหลักสูตรลงในวิชาอื่นแบบสหวิทยาการ โดยการให้สัมผัสกับปัญหา และลงมือปฏิบัติจริง การให้ความรู้นอกระบบโดยผ่านสื่อมวลชน

อรพินท์ เอี่ยมศิริ (2521) ได้ทำการวิจัยเรื่องแนวการพัฒนาหลักสูตร
 สิ่งแวดล้อมศึกษาในประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า เนื้อหาสิ่งแวดล้อมศึกษาที่
 สอดแทรกอยู่ในหลักสูตรมัธยมศึกษา ยังไม่พอเพียงที่จะสอน ให้บรรลุเป้าหมาย
 สิ่งแวดล้อมศึกษาได้ เนื่องจากปรากฏว่า ส่วนใหญ่เนื้อหาวิชาจะปรากฏอยู่ใน
 วิชาเลือก และผลการทดสอบความรู้และเจตคติของนักเรียนระดับมัธยมปีที่ 3
 พบว่า นักเรียนมีความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อมและปัญหาที่เกิดขึ้นไม่พอเพียง ทั้งยัง
 ไม่สามารถมองเห็นความสัมพันธ์ของระบบสิ่งแวดล้อม ตลอดจนมีค่านิยมที่เป็น
 อันตรายต่อสิ่งแวดล้อมอีกด้วย

ปราณี สุขรัตน์ไชยกุล (2523) ได้วิจัยเรื่อง ค่านิยมของนักศึกษา
 วิทยาลัยครูส่วนกลางเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยใช้นักศึกษา
 วิทยาลัยครูส่วนกลาง จำนวน 750 คน

ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 63.1 มีความรู้เกี่ยวกับการ
 อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ต่ำ ตัวแปรด้านเพศและอาชีพของบิดา มีผลต่อค่านิยม
 ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อย่างมีนัยสำคัญ กลุ่มตัวอย่างทั้งหมด มีพฤติกรรม
 ที่พึงประสงค์ เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์
 ระหว่างความรู้ กับค่านิยมค่อนข้างต่ำ ส่วนพฤติกรรม กับค่านิยมอยู่ในระดับ
 ปานกลาง ความรู้และค่านิยมมีส่วนในการทำนายพฤติกรรมโดยทำนายได้ร้อยละ

กรอบความคิดในการศึกษาการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

จากแนวคิดเรื่อง "การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม" ที่กล่าวมานั้น จะเห็นได้ว่านักวิชาการส่วนใหญ่ ต่างก็มีความเห็นว่า "มนุษย์" เป็นสาเหตุเบื้องต้นที่ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม การแก้ไขปัญหาที่ตรงจุดที่สุด คือ การแก้ไขที่ตัวมนุษย์นั่นเอง เป็นการแก้ปัญหาจากตัวประชาชน เพื่อเชื่อมโยงเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ปัญหาในระดับมหภาค

ผู้วิจัยได้นำความคิดเห็น ของนักวิชาการด้านสิ่งแวดล้อมดังที่กล่าวมาแล้ว มาประมวลเป็นกิจกรรมอันแสดงถึง การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชน โดยแยกเป็นกิจกรรมต่างๆ ดังนี้

1. การทิ้งขยะในที่ที่จัดเตรียมไว้
2. การใช้วัสดุย่อยสลายง่ายแทนวัสดุที่มีผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม
3. การกรองเศษอาหารก่อนทิ้งลงท่อน้ำ
4. การแยกประเภทขยะก่อนทิ้ง
5. การติดตั้งอุปกรณ์บำบัดน้ำเสียในบ้าน
6. การอบรมบุตรหลานให้เห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อม
7. การแนะนำเพื่อนบ้านให้ทิ้งขยะในที่อันควร
8. การสอดส่องดูแลโรงงานและบ้านเรือนไม่ให้ปล่อยของเสียออกสู่ภายนอก
9. การเข้าร่วมอภิปรายรณรงค์รักษาสิ่งแวดล้อม
10. การเข้าร่วมกิจกรรมและโครงการรักษาสิ่งแวดล้อม
11. การเข้าร่วมกิจกรรมพร้อมทั้งให้เงินสนับสนุน โครงการรักษาสิ่งแวดล้อม